

SAAMELAISTEN SUUN TERVEYDENHUOLLON
PALVELUIDEN SAATAVUUS JA KÄYTTÖ SUOMESSA
VUONNA 2017

Heini Kaartokallio

Syventävien opintojen opinnäytetyö

Hammaslääketieteen koulutusohjelma

Itä-Suomen yliopisto

maaliskuu 2018

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, Terveystieteiden tiedekunta

Lääketieteen laitos

Hammaslääketieteen koulutusohjelma

KAARTOKALLIO, HEINI: Saamelaisen suun terveydenhuollon palveluiden saata-
vuus ja käyttö Suomessa vuonna 2017

Opinnäytetutkielma, 39 sivua, 4 liitettä (16 sivua)

Tutkielman ohjaajat: professori Liisa Suominen, EHL Tiina Tuononen
maaliskuu 2018

Asiasanat: suun terveydenhuolto, saamelaiset, palvelut, saamen kieli, kysely, koke-
mukset

Saamen kielilaki (1086/2003) takaa saamelaisille oikeuden käyttää kieltään asioi-
dessaan viranomaisten kanssa, ja sen mukaan saamelaisen kotiseutualueella
kaikki sosiaali- ja terveysterveystieteiden palvelut tulisi saada saamen kielellä. Suomessa puhutaan
kolmea saamen kieltä: pohjois-, inarin- ja koltansaamea.

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, onko saamenkielisiä suun terveydenhuollon
palveluja saatavilla Suomessa ja onko saatavuudessa eroja saamelaisalueen kun-
tien tai eri saamen kielten välillä. Lisäksi selvitettiin, kuinka saamelaiset kokevat pal-
velut tai niiden puutteen, ja miten vastaanotolla käytetty asiointikieli vaikuttaa hoi-
toon hakeutumiseen ja hoitokokemukseen.

Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena, jonka kohderyhmänä olivat Suomessa
asuvat saamelaiset. Kyselylomake laadittiin suomeksi ja käännettiin saamen kielille.
Sitä levitettiin sähköisenä e-lomakkeena mm. saamelaiskäräjien ja Yle Särmin vä-
lityksellä. Paperisena kyselylomakkeita jaettiin saamelaisen kotiseutualueen ham-
mashoitoloissa. Aineiston keruu tapahtui touko-heinäkuussa 2017 ja vastauksia
saatiin yhteensä 89 henkilöltä.

Tulosten mukaan saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja ei ole saatavilla
lain edellyttämällä tavalla. Suurin osa vastaajista ei ollut saanut mitään suun tervey-
denhuollon palveluja saameksi viimeisen viiden vuoden aikana. Tilanne oli lähes
yhtä huono kaikkien saamen kielten osalta. Pohjois- ja inarinsaamenkielisistä vas-
taajista muutama oli käyttänyt saamea hammashoitajan kanssa viimeisimmällä hoi-
tokerralla. Yksikään koltankielinen ei kertonut saaneensa palvelua äidinkielellään.
Kyselyn mukaan hammashoiton hakeudutaan riippumatta vastaanotolla käytetystä
kielestä, mikä näkyy korkeana palveluiden käyttöasteena. Koska saamenkielisiä
suun terveydenhuollon palveluja ei juurikaan ole saatavilla, monet vastaajista olivat
tottuneet asioimaan suomeksi. Suurimmalla osalla mieluisin asiointikieli oli kuitenkin
jokin saamen kielistä. Hoitokokemukseen käytetyllä kielellä on merkitystä, sillä tuttu
kieli helpottaa kommunikointia, mikä lisää turvallisuuden tunnetta ja vähentää hoi-
don epämiellyttävyyttä.

Suurin syy saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden huonoon saatavuus-
teen on saamen kielen taitoisen henkilöstön puute. Henkilökunnan kieliopinnot ja
saamelaisnuorten kannustaminen terveydenhuollon alan opintojen pariin voisivat li-
sätä saamen kielen taitoista henkilökuntaa tulevaisuudessa. Myös Norjan ja Ruotsin
kanssa toteutettavan rajayhteistyön avulla voitaisiin parantaa pohjoissaamenkielis-
ten palveluiden saatavuutta rajaseuduilla.

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty of Health Sciences
School of Medicine
Institute of Dentistry

KAARTOKALLIO, HEINI: The access and use of oral health care services of the Sámi in Finland in 2017

Thesis, 39 pages, 4 appendixes (16 pages)

Tutors: Liisa Suominen, professor, Tiina Tuononen, specialized dentist

March 2018

Keywords: oral health care, the Sámi, services, Sámi language, questionnaire, experiences

The Sámi Language Act (1086/2003) ensures the Sámi the right to use the Sámi language when dealing with the authorities. According to this act all social and health care services shall be provided in Sámi language in the Sámi homeland. There are three Sámi languages spoken in Finland: Northern Sámi, Inari Sámi and Skolt Sámi.

The aim of this study was to assess if oral health care services in Sámi language are available in Finland and if there are some differences in access to care between the municipalities in the Sámi homeland or between the different Sámi languages. It was also investigated how the Sámi experience the services or the lack of them and what effect the language used during the treatment has on treatment seeking or the experiences of the treatment.

The target group of the survey were the Sámi living in Finland. The questionnaire was formulated in Finnish and translated into Sámi languages. It was distributed electronically by the Sámi Parliament and Yle Sápmi. Postal questionnaires were distributed in dental clinics in the Sámi homeland. The data were collected from May to July in 2017 and the number of participants was 89 people.

The results showed that oral health care services were not available in Sámi language in the extent the law requires. The most of the participants had not got any oral health care services in Sámi language in the last five years. The situation was almost equally poor among all Sámi languages. Only few of the Northern and Inari Sámi speakers had used Sámi language with dental nurse during the last visit in dental clinic. None of the Skolt Sámi speakers reported having had service in their native language. According to this survey, people attend dental treatment no matter the language is used in the clinic. This was shown as high overall utilization rates. Because there were hardly any oral health care services available in Sámi language many of the participants were used to speak Finnish when visiting dental clinic. Most of them would nevertheless have chosen to speak some of the Sámi languages if possible. The language used during the treatment affects the experience of the treatment because communicating is easier when the patient is familiar with the language. This adds the feeling of security and reduces the unpleasantness of the treatment.

The main reason for the poor access to oral health care services in Sámi language is the lack of Sámi speaking personnel. Language studies for personnel and encouraging the Sámi youth to study health care could help to have more Sámi speaking personnel in future. Cooperation with Norway and Sweden in border districts could also improve the availability of services in Northern Sámi language.

NUORTA-SUOMA UNIVERSITEHTA, Dearvvašvuodadiehtagiid dieđagoddi
Dálkkasdiehtaga instituhtta
Bátnedálkkasdiehtaga skuvlenprográmma
KAARTOKALLIO, HEINI: Sápmelaččaid njálmmi dearvvašvuodafuolahusa
bálvalusaid oažžun ja geavaheapmi Suomas jagis 2017
Oahppočájánasbargu, 39 siiddu, 4 mildosa (16 siiddu)
Dutkamuša bagadallit: professor Liisa Suominen, sierrabátnedoavttir Tiina
Tuononen
njukčamánnu 2018

Áššesánit: njálmmi dearvvašvuodafuolahus, sápmelaččat, bálvalusat, sámegiella,
jearahallan, vásáhusat

Sámi giellaláhka (1086/2003) dáhkida sápmelaččaide rievtti geavahit iežaset giella
eiseválddiiguin. Lága mielde sámiid ruovttuguovllus buot sosiála- ja
dearvvašvuodabálvalusaid fertešii oažžut sámegillii. Suomas hállet golbma
sámegiella: dávvisámegiella, anárašgiella ja nuortalašgiella.

Dutkamuša ulbmilin lei čielggadit, oažžugo Suomas njálmmi
dearvvašvuodabálvalusaid sámegillii ja leatgo oažžumis erohusat sámeguovllu
gielddaid dahje sierra sámegielaid gaskkas. Dutkamušas čielggaduvvui maid, mo
sápmelaččat vásihit bálvalusaid dahje daid váiluma. Daid lassin čielggaduvvui vel,
mo vuostáiváldimis geavahuvvon giella váikkuha dasa, mo olmmoš ohcala dikšumii
ja makkár su dikšunvásáhus lea.

Dutkamuš lei jearahallandutkamuš ja čuozáhatjoavkun ledje Suoma bealde ássi
sápmelaččat. Jearahallanskovvi lei suomagillii ja golmma sámegillii. Ee. Sámediggi
ja Yle Sápmi juogadedje jearahallanskovi elektrovnnalaččat. Bábirskoviid juhke
sámiid ruovttuguovllu bátnedivššohagain. Dutkanmateriála čohkkejuvvui miesse-
suoidnemánus 2017. Oktiibuot 89 olbmo vástidedje jearahallamii.

Dutkamuša bohtosiid mielde olbmot eai oaččo njálmmi dearvvašvuodafuolahusa
sámegielat bálvalusaid dego láhka gáibida. Stuurámus oassi vástideaddjiin ii lean
ožžon mange lágan njálmmi dearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid sámegillii
mañimuš viđa jagi áigge. Dilli lei measta seamma heittot buot sámegielaid buohta.
Moattis dávvisámegielat ja anárašgielat vástideaddji ledje geavahan sámegiella
bátnedivššáriin mañimuš háve, go fitne dikšumis. Oktage nuortalašgielat ii leat
jearahallama vuodul ožžon bálvalusaid iežas eatnigillii. Jearahallama mielde olbmot
ohcalit dikšumii ja geavahit ollu bálvalusaid vuostáiváldima gielas fuolakeahtá.
Mañggat vástideaddjiin ledje hárvánan geavahit vuostáiváldimis suomagiella, danin
go sámegielat njálmmi dearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid ii olus oaččo.
Stuurámus oassi goittotge muitalii, ahte sii millosapmosit geavahivčče man nu
sámegiella. Geavahuvvon giella váikkuha dikšunvásáhussii. Oahpes gielain lea álkit
gulahallat. Oahpes giella lasiha oadjebasvuoda dovdduid ja unnida unohas
dovdduid dikšumis.

Stuurámus sivva dasa, ahte njálmmi dearvvašvuodafuolahusa sámegielat
bálvalusaid ii oaččo lea dat, ahte sámegielat bargit eai leat. Vai boahttevuodas livččii
eanet sámegielat bargoveahka, fertešii arvosmahtit barggiid lohkat sámegiella ja
sámenuoraid studeret dearvvašvuodasuorggi. Maiddá rádjaovttasbargguin Dážain
ja Ruotain sáhtášii buoridit sámegielat bálvalusaid oažžuma rádjaguovlluin.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	TAUSTAA	7
2.1	Saamelaiset Suomessa.....	7
2.2	Kielelliset oikeudet.....	8
2.3	Suun terveydenhuolto Suomessa	9
2.4	Alkuperäiskansojen suun terveydenhuolto	10
2.5	Saamelaisten suun terveydenhuolto	11
3	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	13
4	TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	14
4.1	Aineiston keruu	14
4.2	Vastaajien taustatiedot.....	15
5	TULOKSET	17
5.1	Palveluiden käyttö	17
5.2	Mieluisin asiointikieli.....	19
5.3	Asiointikielen merkitys hoitoon hakeutumisessa	20
5.4	Asiointikielen merkitys hoitokokemuksessa.....	21
5.5	Suomenkielisten palveluiden saatavuus.....	22
5.6	Saamenkielisten palveluiden saatavuus.....	23
5.7	Tulkkaus.....	25
5.8	Palvelut naapurikunnan puolella	26
5.9	Palvelut Norjassa ja Ruotsissa.....	26
5.10	Suhtautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) uudistukseen.....	27
6	POHDINTA	29
6.1	Suun terveydenhuollon palveluiden käyttö	29
6.2	Saamenkieliset palvelut saamelaisten kotiseutualueella.....	30
6.3	Saamenkieliset palvelut kotiseutualueen ulkopuolella.....	31
6.4	Palvelut naapurikunnissa ja rajaseutuyhteistyö	31
6.5	Asiointikielen merkitys hoitoon hakeutumisessa ja hoitokokemuksessa .	32
6.6	Käytetyt menetelmät.....	34
6.7	Yhteenveto	34
	LÄHTEET	36
	LIITTEET	40
	Liite 1 Tutkimuslomake suomeksi	40
	Liite 2 Tutkimuslomake pohjoissaameksi.....	44
	Liite 3 Tutkimuslomake inarinsaameksi	48
	Liite 4 Tutkimuslomake koltansaameksi	52

1 JOHDANTO

Saamelaiset ovat Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän alueella elävä alkuperäiskansa. Suomessa saamelaisia on noin 10 000. Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylässä. Nykyään yli 60 % saamelaisista asuu kuitenkin kotiseutualueensa ulkopuolella.

Saamen kieliä on yhteensä yhdeksän, joista kolmea, pohjois-, inarin- ja koltansaamea, puhutaan Suomessa. Saamen kielilaki (1086/2003) takaa saamelaisille oikeuden käyttää kieltään asioidessaan viranomaisten kanssa, ja sen mukaan saamelaisten kotiseutualueella kaikki sosiaali- ja terveyspalvelut tulisi saada saamen kielellä. Tämän toteutumisesta on tehty selvityksiä, joiden mukaan saamenkielisten palveluiden saanti on hyvin sattumanvaraista ja puutteellista (Oikeusministeriö 2016, Pasanen 2016). Suun terveydenhuollon palveluja on käsitelty selvityksissä melko vähän.

Saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuuden lisäksi tässä tutkimuksessa selvitetään, kuinka saamelaiset kokevat palvelut tai niiden puutteen ja kuinka käytetty kieli vaikuttaa hoitokokemukseen. Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena, jonka kohderyhmänä ovat Suomessa asuvat saamelaiset. Käytettäessä termiä ”saamen kieli” tutkimuksessa tarkoitetaan pohjois-, inarin- ja koltansaamen kieliä.

2 TAUSTAA

2.1 Saamelaiset Suomessa

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa (Saamelaiskäräjät 17.3.2014). Yhdistyneiden kansakuntien (YK) määritelmän mukaan alkuperäiskansalla tarkoitetaan väestöä, joka on asuttanut tiettyä maantieteellistä aluetta ennen nykymuotoisten valtorajojen syntyä. Alkuperäiskansa ei ole määräävässä asemassa asuinalueellaan, mutta se on oikeudellisesta asemastaan huolimatta säilyttänyt kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuurilliset ja poliittiset instituutionsa. Alkuperäiskansan täytyy myös itse pitää itseään alkuperäiskansana. (ILO 169.)

Saamelaisten asema alkuperäiskansana vahvistetaan Suomen perustuslaissa (731/1999). Saamelaiskäräjälaissa (974/1995) määrätään tarkemmin saamelaisia koskevista asioista. Tässä laissa saamelaisena pidetään henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.

Saamelaisia asuu Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän alueella. Yhteensä heitä on noin 75 000-100 000. Suomessa saamelaisia on noin 10 000. (Saamelaiskäräjät 17.3.2014.) Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylässä (Laki saamelaiskäräjistä

974/1995). Nykyään yli 60 % saamelaisista asuu kuitenkin kotiseutualueensa ulkopuolella, mikä aiheuttaa haasteita kielen ja kulttuurin säilymiselle sekä erilaisten palveluiden järjestämiselle (Saamelaiskäräjät 17.3.2014).

Saamelaiskäräjät on saamelaisten ylin poliittinen elin, joka hoitaa perustuslaissa määrättyä kulttuuri-itsehallintoa sekä muita saamelaisia koskevia asioita. Saamelaiskäräjät valitaan vaaleilla joka neljäs vuosi. Tätä varten laaditaan vaaliluettelo kaikista äänioikeutetuista. Äänioikeutettuja ovat kaikki täysi-ikäiset saamelaiset, jotka ovat Suomen kansalaisia tai joilla on virallinen kotikunta Suomessa. (Saamelaiskäräjät 1.7.2014, Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.)

2.2 Kielelliset oikeudet

Suomessa puhutaan kolmea eri saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Assimilaatiopolitiikan seurauksena suuri osa saamelaisistakin puhuu kuitenkin ensimmäisenä kielenään suomea. Vuonna 2007 saamelaiskäräjien tekemän selvityksen mukaan Suomessa asuvista saamelaisista noin 19 % puhui ensimmäisenä kielenään pohjoissaamea, 3 % inarinsaamea ja vajaa 4 % koltansaamea (Saamelaiskäräjät 11.11.2014).

Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä asiointikielenä määrättiin ensimmäisen kerran vuoden 1992 alusta voimaan tulleessa laissa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991). Tämä laki korvattiin saamen kielilailla (1086/2003) vuonna 2004. Saamelaisten kotiseutualueella tulee voida asioida saamen kielellä (pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame) kaikissa viranomaisissa. Monet valtakunnan tason viranomaispalvelut on myös oikeus saada saameksi. Viranomaisella ei ole oikeutta rajoittaa saamen kielen käyttöä sillä perusteella, että asianosainen puhuisi myös suomea. Saamen kielilakia on noudatettava sovellettaessa lakia potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992). Saamelaisten tulisi siis saada kaikki sosiaali- ja terveystalvelut äidinkielellään Utsjoen, Inarin, Enontekiön ja Sodankylän kunnissa sekä Lapin sairaanhoitopiirissä (erikoissairaanhoito). Mikäli viranomaisessa ei ole saamen kielen taitoista henkilöä, sen on järjestettävä maksuton tulkkaus. Muualla Suomessa oikeudesta saamen kielen käyttöön terveydenhuollossa ei säädetä laissa.

Vuodesta 1992 alkaen saamen kielen on voinut merkitä äidinkieleksi väestötietojärjestelmään (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012). Aluksi vaihtoehtona oli vain yleisesti saame, mutta vuodesta 2013 lähtien kieleksi on voinut merkitä pohjoissaamen, inarinsaamen, koltansaamen, eteläsaamen, kildininsaamen tai luulajansaamen (Väestörekisterikeskus 2013). Näistä kolmea jälkimmäistä ei alkuperäisesti puhuta Suomessa. Väestötietojärjestelmän luettelo saamea puhuvista henkilöistä ei vastaa puhujien todellista määrää, sillä vain osa heistä on merkinnyt viralliseksi äidinkielekseen saamen sen jälkeen, kun siitä tuli mahdollista. Syitä tähän on useita. Kaikki eivät välttämättä tiedä mahdollisuudesta, osa ei pidä sitä merkityksellisenä ja osa ajattelee, että pääsee helpommalla, kun virallisissa tiedoissa lukee äidinkielenä suomi. Nykyisin lähes kaikki saamea äidinkielenään puhuvat ovat syntymästään lähtien täysin kaksikielisiä, eikä väestötietojärjestelmään voi merkitä kuin yhden äidinkielen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012, Pasanen 2016.) Saamen kielilain (1086/2003) takaama oikeus saamenkielisiin viranomaispalveluihin koskee kaikkia saamelaisia, ei vain heitä, jotka ovat merkinneet viralliseksi äidinkielekseen jonkin saamen kielistä.

2.3 Suun terveydenhuolto Suomessa

Tällä hetkellä perusterveydenhuollon palveluiden järjestämisestä Suomessa vastaa kunta. Kunnat voivat myös muodostaa kuntayhtymän, jolloin kaksi tai useampia kuntia vastaa tehtävän hoidosta yhdessä. (Kansanterveyslaki 66/1972.) Terveydenhuoltolaissa (1326/2010) määrätään, millaisia palveluja kunnan tulee järjestää. Näihin kuuluu myös suun terveydenhuolto, johon lain mukaan sisältyy

- 1) väestön suun terveyden edistäminen ja seuranta;
- 2) terveysneuvonta ja terveystarkastukset;
- 3) suun sairauksien tutkimus ja ehkäisy sekä hoito;
- 4) potilaan erityisen tuen ja tutkimusten tarpeen varhainen tunnistaminen sekä potilaan hoito ja tarvittaessa jatkotutkimuksiin ja -hoitoon ohjaaminen.

Palveluiden järjestämiseksi kunnalla tulee olla asianmukaiset toimitilat sekä riittävästi terveydenhuollon ammattihenkilöitä. Oikeus kunnan järjestämien terveydenhuollon palveluiden käyttöön on kyseisen kunnan asukkailla. Asiakas voi kuitenkin valita käyttämänsä terveyskeskuksen myös toisen kunnan alueelta, jolloin hoitovastuu siirtyy tälle terveyskeskukselle. Valinnasta on tehtävä kirjallinen ilmoitus sekä

hoitovastuussa olevalle että valitulle terveystalolle. (Terveydenhuoltolaki 1326/2010.)

Suunnitteilla olevan sosiaali- ja terveydenhuollon (Sote) -uudistuksen myötä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne muuttuisi. Palveluiden järjestämisvastuu siirtyisi kunnilta tai kuntayhtymiltä 18 maakunnalle. Palveluiden tuottaja voisi olla maakunta itse tai yksityisen tai kolmannen sektorin toimija. Uudistuksen tavoitteena on kaventaa terveyseroja sekä parantaa palveluiden yhdenvertaisuutta ja saatavuutta muun muassa lisäämällä asiakkaan valinnanvapautta. Tärkeä tavoite on myös kustannusten vähentäminen. Uudistuksen on tarkoitus astua pääsääntöisesti voimaan 1.1.2020, mutta suun terveydenhuoltoon 1.1.2021. (Sosiaali- ja terveystaloministeriö, Valtiovarainministeriö.)

2.4 Alkuperäiskansojen suun terveydenhuolto

Maailman väestöstä noin viisi prosenttia kuuluu eri alkuperäiskansoihin, joita elää noin 90 eri valtion alueella (Suomen YK-liitto). Alkuperäiskansojen yleisterveys on usein huonompi kuin valtaväestön muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (Anderson ym. 2016). Sama on havaittavissa myös suun terveyden kannalta (Batliner 2016, Jamieson ym. 2016, Makowharemahihi ym. 2016).

Terveyserojen kaventamiseksi eri maissa on käytetty erilaisia keinoja alkuperäiskansojen hoidon parantamiseksi. Yhdysvalloissa Amerikan alkuperäisasukkaiden ja Alaskan alkuperäisasukkaiden valtaväestöä huonomman suun terveyden yksi merkittävimmistä syistä on huono hoitoon pääsy (Soeng ja Chinitz 2010). Monissa alkuperäisväestöyhteisöissä hammaslääkäreitä on yli puolet vähemmän asukasta kohden kuin Yhdysvalloissa keskimäärin. Ratkaisuksi tähän on Alaskassa alettu kouluttaa hammashoitajia (dental therapist), jotka pystyvät tarjoamaan suun terveydenhuollon peruspalveluja. Suurin osa koulutetuista on alueen alkuperäisväestöä. Hammashoitajat toimivat alueellisen hammaslääkärin alaisina ja pystyvät antamaan kulttuurin tuntevaa ja teknisesti hyvää hoitoa syrjäisten kylien asukkaille. (Batliner 2016.)

Uudessa-Seelannissa suun terveydenhuollon palveluja tarjoava *'Maori oral health providers'* toimii maorien kulttuurin mukaisesti. Se toimii osittain valtion rahoituksella ja osittain vapailla markkinoilla. Köyhimmät pääsevät hoitoon valtion avustuksella

edullisesti tai jopa ilmaiseksi. Palveluja voi kuitenkin ostaa kuka tahansa. (Makow-haremahihi ym. 2016.)

Australiassa on kokeiltu toimintatapaa, jossa hammaslääkäriopiskelijat työskentelivät alkuperäiskansojen hammasklinikoilla harjoittelujakson ajan. Opiskelijoiden kokemusten perusteella heidän ymmärryksensä alkuperäiskansa-asioista parani ja he voisivat aiempaa suuremmalla todennäköisyydellä kuvitella työskentelevänsä alkuperäiskansojen parissa tulevaisuudessakin. (Abuzar ja Owen 2016.)

Yhdysvalloissa tehdyn kirjallisuuskatsauksen mukaan potilaan ja lääkärin välinen kommunikaatio toimii paremmin, mikäli potilas ja lääkäri kuuluvat samaan etniseen ryhmään. Myös potilastyytyväisyys on tällöin suurempaa. Usein etninen tausta on kuitenkin eri, sillä alkuperäiskansat ovat aliedustettuina terveydenhuollon ammattilaisissa. (Cooper ja Powe 2004.) Australiassa 2,4 % väestöstä on aboriginaaleja, mutta lääkäreistä vain 0,2 % ja lääketieteen opiskelijoista 1,1 % (Wenitong 2005). Kanadan väestöstä 4,5 % on inuiitteja, mutta lääketieteen opiskelijoista vain 0,7 % (Dhalla ym. 2002). Monissa yliopistoissa eri maissa onkin oma hakukiintiö alkuperäiskansojen edustajille. Näin pyritään lisäämään heidän osuuttaan sisään päässeissä ja edelleen valmistuneissa terveydenhuollon ammattilaisissa. (Gaski 2011.)

2.5 Saamelaisten suun terveydenhuolto

Perinteinen saamelainen terveystieteellinen käsitys on kokonaisvaltainen ja sen perustana ovat luonto, ympäristö, arvot ja muut ihmiset. Yksittäiselle sairaudelle ja kivulle annetaan usein vähemmän huomiota kuin länsimaisessa terveystieteessä. (Tervo ja Nikkonen 2010.) Assimilaation myötä saamelainen kulttuuri on kuitenkin sulautunut valtaväestön kulttuuriin. Perinteinen elämäntapa on muuttunut moderniksi länsimaalaiseksi elämäntavaksi, minkä seurauksena saamelaisten terveys ei juurikaan poikkea valtaväestön terveydestä. (Fagleg analysegruppe for samisk statistikk 2009, Kvernmo 2014.)

Saamelaisten terveyspalveluiden saatavuudesta ja käytöstä Suomessa on tehty tutkimuksia ja selvityksiä, mutta suun terveydenhuollon palveluja niissä on käsitelty vain vähän. Aikaisempien selvitysten mukaan saamenkielisten terveyspalveluiden saatavuus on hyvin sattumanvaraista ja puutteellista. Suurin syy tähän on saamen kielen taitoisen henkilöstön puute. Palveluiden saatavuus vaihtelee paljon myös eri

kuntien ja saamen kielten välillä. (Oikeusministeriö 2016, Pasanen 2016.) Saamelaiskäräjien tammikuussa 2017 tekemän selvityksen mukaan Suomessa ei tuolloin ollut yhtään saamea puhuvaa hammaslääkärää. Inarin kunnassa oli kaksi saamea osaavaa hammashoitajaa, joista toinen puhui inarinsaamea äidinkielenään ja toinen pohjoissaamea tyydyttävästi. (Lehtola ja Ruotsala 2017.) Muonion-Enontekiön kuntayhtymällä on ostopalvelusopimus hammashoidosta Ruotsin Karesuandon kanssa (Nina Stepanoff, vastaava hammaslääkäri Muonion-Enontekiön kuntayhtymä, henkilökohtainen tiedonanto).

Saamelaislasten hammashuollosta on tehty yksi väitöskirjatutkimus: Asta Pitkänen (2000), *Tasa-arvon toteutuminen saamelaislasten hammashuollossa vuosina 1973-88*. Tässä tutkimuksessa tasa-arvon toteutumista tarkasteltiin hoitoon pääsyn ja hoidon toteuttamisen näkökulmasta lapsilla. Tuloksena oli, että tasa-arvo palveluiden järjestämisessä on toteutunut kohtalaisen hyvin. Kielellisiä oikeuksia ei otettu huomioon lainkaan, sillä niistä on määrätty ensimmäisen kerran vuonna 1992 voimaan tulleessa laissa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991).

Norjassa Tromssan yliopistossa aloitettiin hammaslääkärikoulutus vuonna 2004 hammaslääkäripulan helpottamiseksi etenkin Pohjois-Norjassa. Ensimmäiset hammaslääkärit valmistuivat vuonna 2009. Yliopistossa on oma kiintiö saamenkielisille hakijoille: 40 aloituspaikasta kaksi on varattu saamea puhuville. Tromssan hammaslääkärikoulutus on helpottanut huomattavasti hammaslääkäripaikkojen täyttämistä Finnmarkissa, kun sieltä kotoisin olevat opiskelijat ovat palanneet kotiseudulle töihin. Myös saamenkielisten ja kulttuurin tuntevien hammaslääkäreiden määrä on lisääntynyt. Vuonna 2015 Finnmarkissa oli viisi saamea puhuvaa hammaslääkärää: kaksi Kautokeinosssa, kaksi Karasjoella ja yksi Altassa. (Brustad ja Lauritsen 2015.) Suomen yliopistoissa ei ole omaa kiintiötä saamenkielisille hammaslääkäriopintoihin hakeville. Oulun yliopistossa yleislääketieteen puolella yksi paikka on varattu saamen kielen taitoiselle hakijalle.

3 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Tämän syventävien opintojen opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää saamelaisten kokemuksia suun terveydenhuollon palveluiden saatavuudesta ja käytöstä Suomessa. Suun terveydenhuollolla tarkoitetaan tässä hammaslääkärin, suuhygienistin tai hammashoitajan antamia palveluja. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää

1. onko Suomessa saatavilla suun terveydenhuollon palveluja saamen kielillä sillä laajuudella kuin laissa edellytetään, ja kuinka saamelaiset kokevat palvelut tai niiden mahdollisen puutteen;
2. onko palveluiden saatavuudessa ja käytössä merkittäviä eroja eri saamen kielten välillä ja saamelaisten kotiseutualueen eri kuntien välillä;
3. onko saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saatavilla ollenkaan saamenkielistä suun terveydenhuoltoa ja kuinka tämä vaikuttaa saamenkielisen väestön hoitoon hakeutumiseen ja hoitokokemukseen.

4 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT

4.1 Aineiston keruu

Tutkimusaineisto kerättiin sähköisellä ja paperisilla kyselylomakkeilla touko-heinäkuussa 2017. Lomake laadittiin suomeksi ja käännettiin pohjois-, inarin- ja koltansaameksi. Kohderyhmään kuuluivat Suomessa asuvat saamelaiset. Sähköinen kysely toteutettiin avoimella e-lomakkeella, ja linkkejä kyselyyn jaettiin sähköpostitse saamelaiskäräjien välityksellä sekä useissa eri Facebook-ryhmissä. Yle Sápmin verkkosivuilla julkaistiin uutinen, joka sisälsi myös linkit kyselyyn.

Paperisia tutkimuslomakkeita lähetettiin postitse Inarin ja Utsjoen kuntien sekä Muonion-Enontekiön kuntayhtymän vastaaville hammaslääkäreille. He toimittivat lomakkeita jaettavaksi Inarin, Ivalon, Utsjoen, Enontekiön, Muonion ja Karesuandon hammashoitolojen asiakkaille. Karesuando sijaitsee Ruotsin puolella ja Muonion-Enontekiön kuntayhtymän asiakkaista osa käyttää suun terveydenhuollon palveluja ostopalveluna. Lomakkeiden mukana lähetettiin valmiiksi maksetut ja osoitteella varustetut palautuskuoret.

Tutkimusaineiston keräämiseen edellä kuvatulla tavalla kaikille avoimena kyselynä päädyttiin käytännön syiden takia. Saamelaiskäräjälaissa (974/1995) määrätään, että saamelaiskäräjät ylläpitää vaaliluetteloja saamelaisista. Luetteloon merkityksi tuleminen on vapaaehtoista. Vaaliluettelon tietojen käyttäminen muuhun kuin saamelaiskäräjävaalien toimittamiseen on kielletty. Saamelaiskäräjien hallitus voi kuitenkin luovuttaa tietoja tieteelliseen tutkimustarkoitukseen. Tätä tutkimusta tehdessä pohdittiin aluksi otoksen muodostamista ja lomakkeiden lähettämistä vaaliluettelon ja Väestörekisterikeskuksen tietojen perusteella. Käytännössä prosessi olisi ollut liian hidas ja kallis, eikä vaaliluettelon tietojen saamisesta ollut etukäteen täyttä varmuutta, koska tietoja kysyttäessä ilmoitettiin, että niitä luovutetaan vain hyvin tiukoin perustein. Tämän takia tutkimus toteutettiin ns. mukavuusotoksena. Sähköisesti kyselyyn vastasi 76 henkilöä ja paperilomakkeella 13 henkilöä.

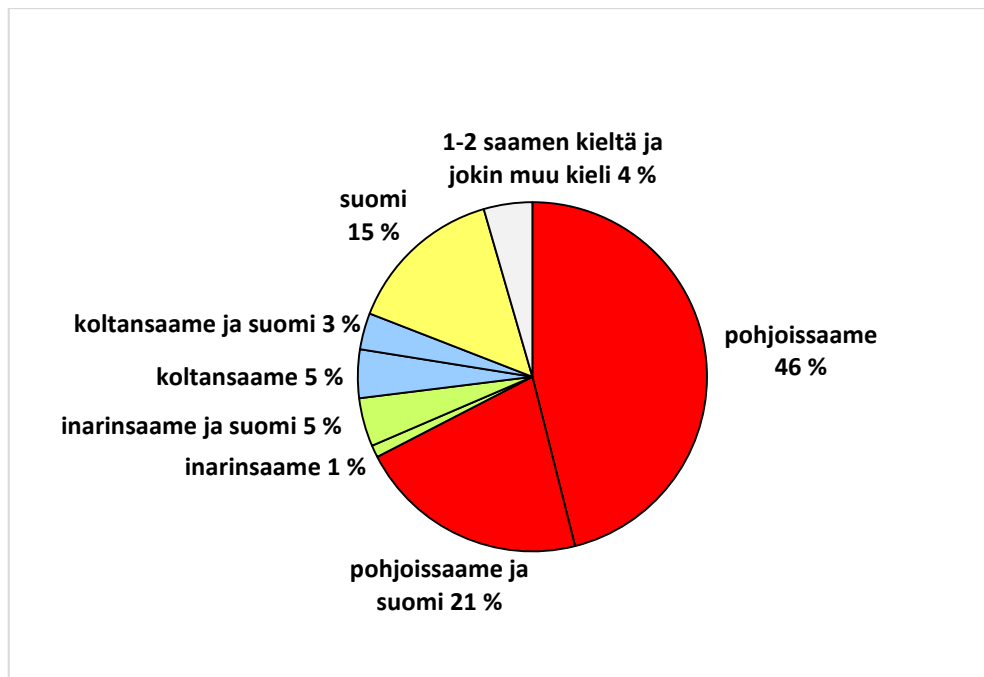
4.2 Vastaaajien taustatiedot

Tutkimukseen osallistui yhteensä 89 henkilöä. Heistä 77 % (n=69) oli naisia ja 23 % (n=20) miehiä. Eniten vastaajia, 34 % (n=30), oli ikäryhmästä 45-59 vuotta. Vastaa- jista alle 18-vuotiaita oli 1 % (n=1), 18-29-vuotiaita 9 % (n=8), 30-44-vuotiaita 25 % (n=22), 60-75-vuotiaita 28 % (n=25) ja yli 75-vuotiaita 3 % (n=3). Tuloksia tarkastel- lessa alle 18-vuotiaiden ryhmä käsitellään yhdessä 18-29-vuotiaiden kanssa ja yli 75-vuotiaiden ryhmä yhdessä 60-75-vuotiaiden kanssa vähäisen vastaajamäärän takia.

Yli puolet vastaajista (58 %) oli suorittanut yliopisto-, ammattikorkeakoulu- tai muun korkeakoulututkinnon, 29 % oli käynyt lukion tai ammattikoulun ja 12 % ainoastaan peruskoulun tai kansakoulun. Vastaajista 59 % ilmoitti olevansa kokopäivätyössä, 8 % osa-aikatyössä, 3 % työttömänä ja 20 % eläkkeellä. Opiskelijoita oli 7 % ja vaih- toehdon ”muu” valinneita 3 %.

Tutkimukseen osallistui saamelaisia ympäri Suomea. Saamelaisten kotiseutualu- eella asui 68 % vastaajista. Eniten vastaajia, 40 % (n=36), oli Inarista. Utsjoelta oli 19 % (n=17), Enontekiöltä 6 % (n=5) ja Sodankylästä 3 % (n=3). Kotiseutualan ulkopuolella asui 32 % vastaajista. Vastauksia tuli mm. Oulusta, Rovaniemeltä, Hel- singistä, Tampereelta, Jyväskylästä ja useilta pienemmiltä paikkakunnilta.

Kyselylomakkeessa äidinkieleksi oli mahdollista valita pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame, suomi tai muu kieli. Näistä oli mahdollista valita useampi vaihtoehto. Vastaajista 62 henkilöä (70 %) ilmoitti äidinkielekseen pohjoissaamen. Heistä 20 valitsi myös suomen. Inarinsaamen äidinkielekseen ilmoitti 6 henkilöä (7 %) ja heistä 5 lisäksi suomen. Koltansaamea äidinkielenään puhui 8 henkilöä (9 %) ja heistä 4 ilmoitti äidinkielekseen myös suomen. Pelkästään suomen ilmoittaneita vastaajia oli 13 (15 %). Vaihtoehtona ”muu kieli” valitsi 3 henkilöä. (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Kyselyyn vastanneiden henkilöiden äidinkielen jakauma (%).

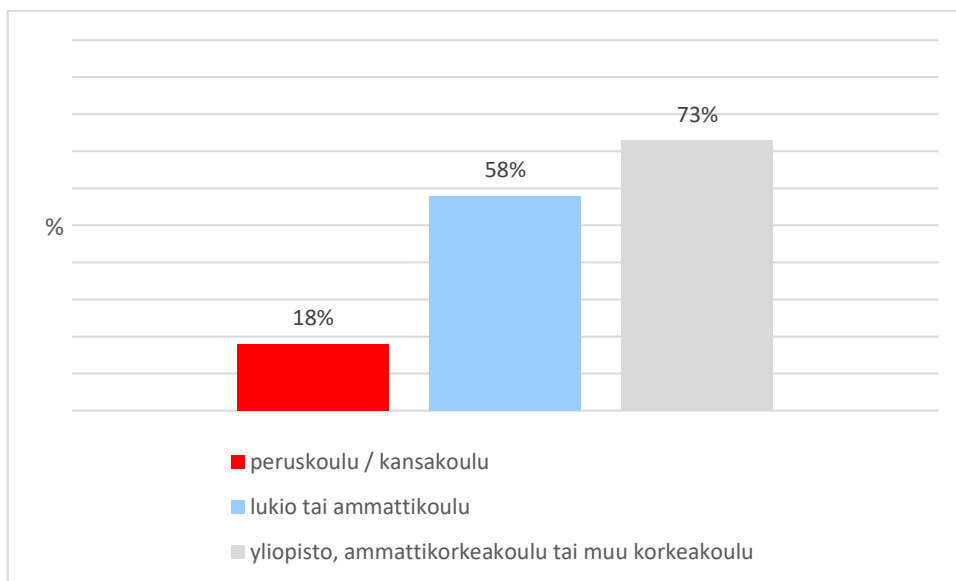
5 TULOKSET

5.1 Palveluiden käyttö

Vastaajista 62 % kertoi käyvänsä säännöllisesti hammaslääkärin tarkastuksessa ja loput 38 % vain silloin, kun heillä on särkyä tai muuta vaivaa. Yksikään vastaaja ei valinnut vaihtoehtoa ”En käytä milloinkaan”. Naisista säännöllisesti tarkastuksessa kävi 61 % ja miehistä 65 %.

Eniten (70 %) säännöllisesti tarkastuksissa käyviä oli 45-59-vuotiaiden ikäryhmässä. Alle 30-vuotiailla osuus oli 44 %, 30-44-vuotiailla 64 % ja yli 60-vuotiailla 57 %.

Ainoastaan peruskoulun tai kansakoulun suorittaneista vastaajista säännöllisesti tarkastuksessa kävi 18 %. Lukion tai ammattikoulun suorittaneilla osuus oli 58 %. Yliopisto-, ammattikorkeakoulu- tai muun korkeakoulututkinnon suorittaneista 73 % kertoi käyvänsä säännöllisesti tarkastuksessa. (Kuvio 2.)

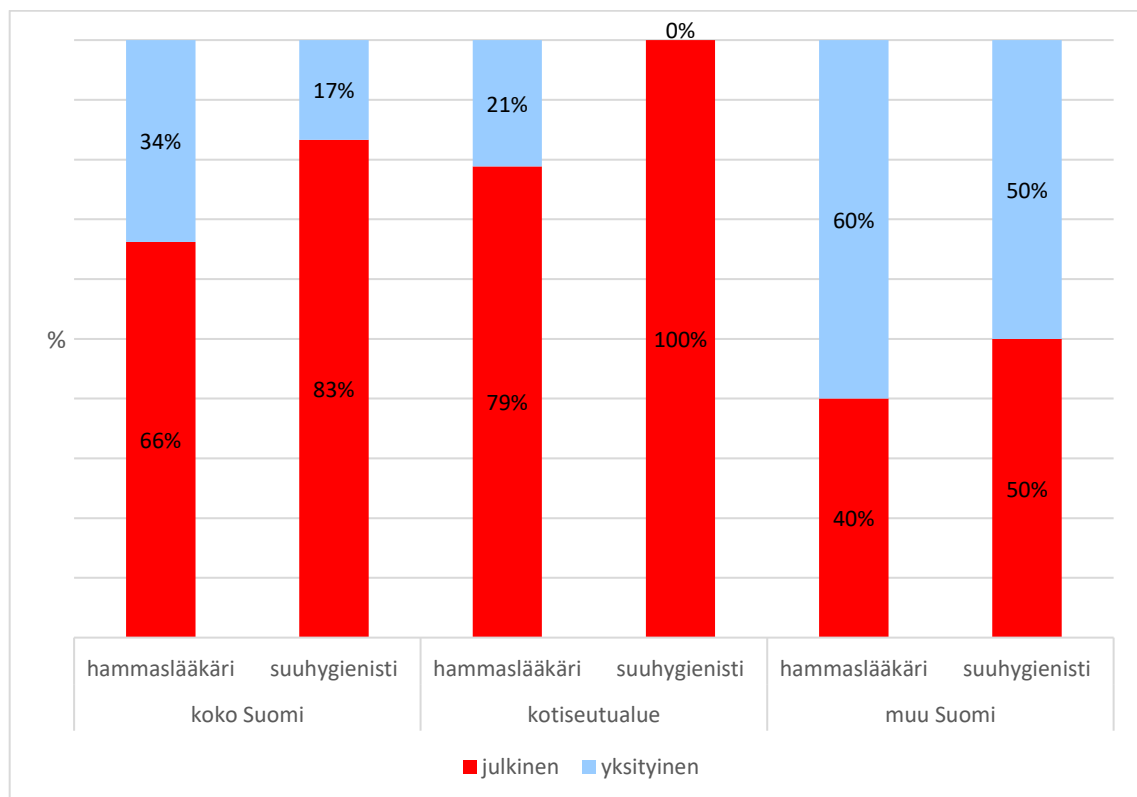
Kuvio 2. Säännöllisesti hammaslääkärin tarkastuksessa käyneiden vastaajien osuudet (%) koulutustason mukaan.

Vastaajista 70 % oli käynyt hammaslääkärin, suuhygienistin tai hammashoitajan vastaanotolla viimeksi alle vuosi sitten. 1-2 vuotta sitten käyneitä oli 22 % ja 3-5

vuotta sitten käyneitä 8 %. Kukaan ei valinnut vaihtoehtoja ”yli 5 vuotta sitten” tai ”En ole koskaan käynyt missään näistä”.

Edellisellä hoitokäynnillä 87 % vastaajista oli ollut hammaslääkärin vastaanotolla ja 13 % suuhygienistin vastaanotolla. Kukaan ei ilmoittanut olleensa hammashoitajan vastaanotolla. Hammaslääkärikäynneistä 66 % suuntautui julkiselle sektorille ja 34 % yksityissektorille. Saamelaisten kotiseutualueella asuvien vastaajien viimeisimmistä hammaslääkärikäynneistä 79 % suuntautui julkiselle sektorille ja 21 % yksityissektorille. Muualla Suomessa asuvilla julkisen sektorin osuus oli 40 % ja yksityisen 60 %.

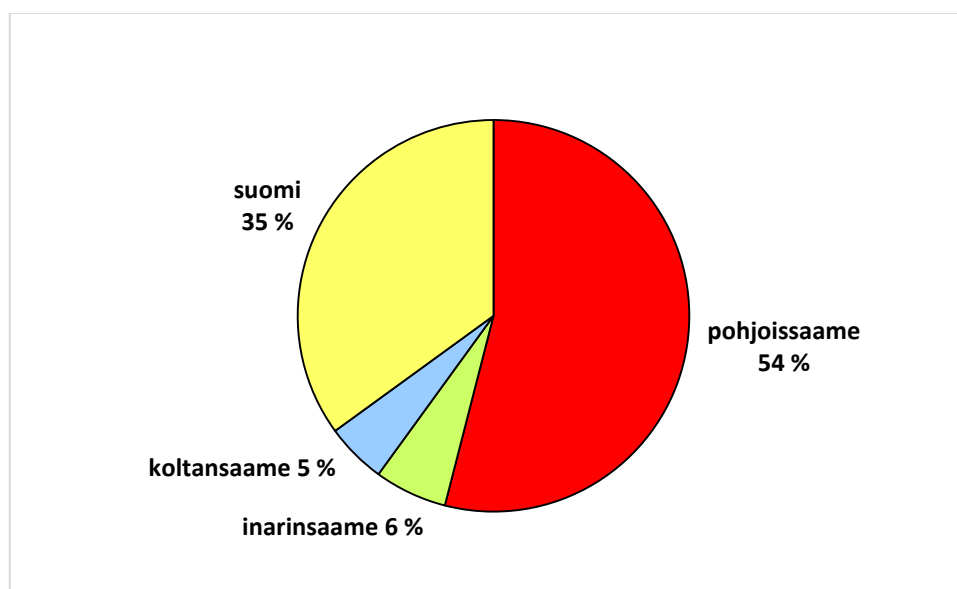
Suuhygienistikäynneistä 83 % suuntautui julkiselle sektorille ja vain 17 % yksityissektorille. Saamelaisten kotiseutualueella asuvista vastaajista kaikki viimeksi suuhygienistin vastaanotolla käyneet käyttivät julkisia palveluja. Muualla Suomessa asuvien suuhygienistikäynneistä 50 % suuntautui julkiselle sektorille ja 50 % yksityissektorille. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. Vastaajien viimeisimmän hoitokäynnin suuntautuminen julkisen ja yksityisen sektorin hammaslääkäreille ja suuhygienisteille.

5.2 Mieluisin asiointikieli

Noin puolet vastaajista käyttäisi mieluiten pohjoissaamea asioidessaan suun terveydenhuollossa, noin kolmannes ensisijaisesti suomea ja alle kymmenesosa muita saamen kieliä. Kukaan ei valinnut vaihtoehtoa ”muu”. (Kuvio 4.)

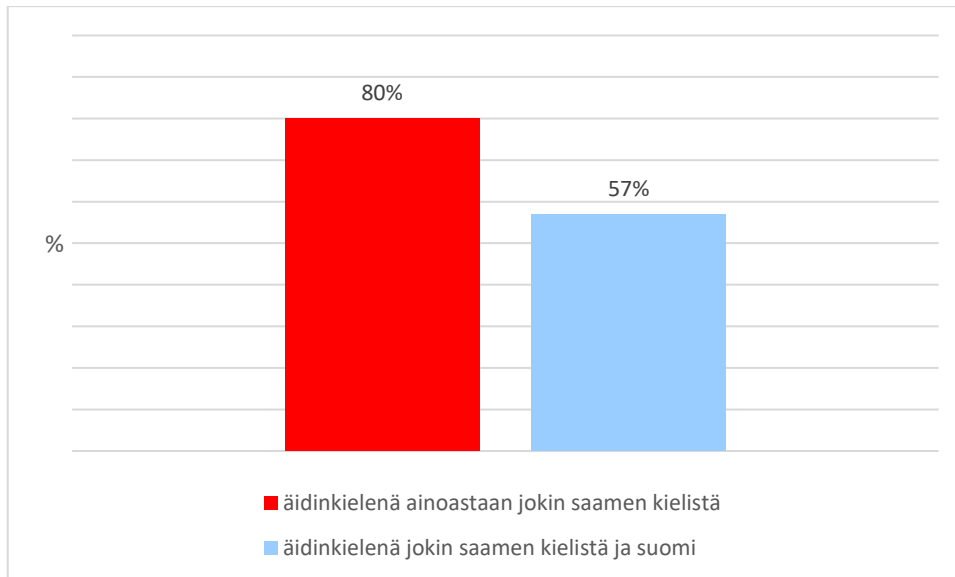

Kuvio 4. Mieluisin asiointikieli suun terveydenhuollossa.

Naisista 64 % asioisi suun terveydenhuollossa mieluiten jollakin saamen kielistä ja 36 % suomeksi. Miehillä vastaavat osuudet olivat 65 % ja 35 %. Alle 30-vuotiaista 56 % käyttäisi mieluiten saamen kieltä, 30-44-vuotiaista 68 %, 45-59-vuotiaista 67 % ja yli 60-vuotiaista 61 %.

Äidinkielekseen pohjoissaamen ilmoittaneista 75 % käyttäisi suun terveydenhuollossa mieluiten pohjoissaamea ja 25 % suomea. Äidinkielekseen inarinsaamen ilmoittaneista 67 % käyttäisi mieluiten inarinsaamea ja 33 % suomea. Koltansaamea äidinkielenään puhuvista 50 % käyttäisi mieluiten koltansaamea ja 50 % suomea.

Heistä, jotka ilmoittivat äidinkielekseen ainoastaan jonkin saamen kielistä, suurin osa asioisi suun terveydenhuollossa mieluiten saameksi ja vain viidennes käyttäisi mieluiten suomea. Heistä, jotka ilmoittivat äidinkielekseen jonkin saamen kielistä sekä lisäksi suomen, yli puolet asioisi mieluiten saameksi. (Kuvio 5.)

Kuvio 5. Suun terveydenhuollossa mieluiten saameksi asioivien osuudet (%) vastaajan äidinkielen mukaan.

Saamelaisten kotiseutualueella asuvista vastaajista 70 % käyttäisi suun terveydenhuollossa asioidessaan mieluiten jotakin saamen kielistä ja 30 % käyttäisi mieluiten suomea. Muualla Suomessa asuvista vastaajista 52 % valitsisi ensisijaisesti jonkin saamen kielistä ja 48 % suomen.

5.3 Asiointikielen merkitys hoitoon hakeutumisessa

Kielen merkitystä hoitoon hakeutumisessa arvioitiin avoimella kysymyksellä: ”Vai kuttaako saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saanti hoitoon hakeutumiseen? Millä tavoin?”

Suurin osa kysymykseen vastanneista oli sitä mieltä, että saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuudella ei ole merkitystä heidän hoitoon hakeutumiseensa. Vastauksista kävi ilmi, että koska saamenkielisiä palveluja ei ole saatavilla, hoitoon on mentävä, oli kieli mikä hyvänsä. Palvelua haluttiin saada nopeasti silloin, kun sille on tarvetta. Tulkkauksen koettiin hidastavan ja tekevän asioinnista monimutkaisempaa. Eräs vastaaja totesi, että mikäli hän odottaisi saamenkielistä hammashoitajaa Helsingissä, hampaat mätänisivät suuhun. Osa vastaajista oli niin tottuneita suomen kielen käyttöön suun terveydenhuollossa, etteivät he kokeneet sitä huonona asiana.

Viidennes vastaajista oli sitä mieltä, että saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuudella on vaikutusta heidän hoitoon hakeutumiseensa. Muutama vastaajista kertoi, ettei viitsi lähteä hammaslääkəriin, kun palvelua ei saa saameksi. Suurin osa oli kuitenkin sitä mieltä, että vastaanotolle olisi mukavampaa tai turvallisempaa mennä, mikäli palvelua saisi saameksi. Myös lapset vietäisiin mieluummin saamenkieliseen hoitoon. Eräs vastaaja kertoi pelänneensä hammaslääkəriä lapsesta saakka, koska lääkäri oli puhunut vain suomea tai norjaa, eivätkä vanhemmat olleet pystyneet lähtemään tuliksi pitkien etäisyyksien takia. Hoito oli sattunut, ja vastaaja kertoi edelleenkin pelkäävänsä mennä vastaanotolle. ”Jos tällaisia palveluja olisi äidinkielelläni, niin ei tuntuisi niin kamalalta”, hän totesi. Eräs vastaaja kertoi saamenkielisen palvelun saatavuuden vaikuttavan hoitoon hakeutumiseen ajatustasolla. Hänestä olisi mukavaa saada hoitoa äidinkielellä, mutta käytännössä on pakko mennä huolimatta siitä, millä kielellä palveluja tarjotaan.

Kolmannes kaikista tutkimukseen osallistuneista ei vastannut ollenkaan kysymykseen, tai vastasi, ettei osannut sanoa, vaikuttaako kieli hoitoon hakeutumiseen.

5.4 Asiointikielen merkitys hoitokokemuksessa

Kielen merkitystä hoitokokemuksessa kysyttiin avoimella kysymyksellä: ”Millä tavoin hammaslääkəriin/suuhygienistin/hammashoitajan käyttämä kieli vaikuttaa hoitokokemukseenne?”

Noin puolet kysymykseen vastanneista oli sitä mieltä, että hoitohenkilökunnan käyttämä kieli ei vaikuta hoitokokemukseen. Muutama vastaaja perusteli asiaa muun muassa niin, että hammaslääkəriissä ei muutenkaan asiakas juuri keskustele tai osallistu hoidon suunnitteluun. Eräs vastaaja totesi voivansa lähteä esimerkiksi Vieroon halvempien hintojen takia ja toinen kertoi olevansa niin tottunut suomenkieliseen palveluun, ettei ole edes oppinut miettimään kielen vaikutusta. Eräs vastaaja totesi, että kielellä ei ole väliä, mutta saamelaisen kanssa on muuten helpompi hoitaa asioita.

Toinen puoli vastaajista oli sitä mieltä, että hoitohenkilökunnan käyttämällä kielellä on vaikutusta hoitokokemukseen. Vastauksista kävi ilmi, että äidinkielistä palvelua pidetään tärkeänä, ja kun on kyse omasta terveydestä, halutaan ymmärtää mahdollisimman hyvin, mitä lääkäri tai hoitaja puhuu. Useampi vastaaja kertoi myös, että

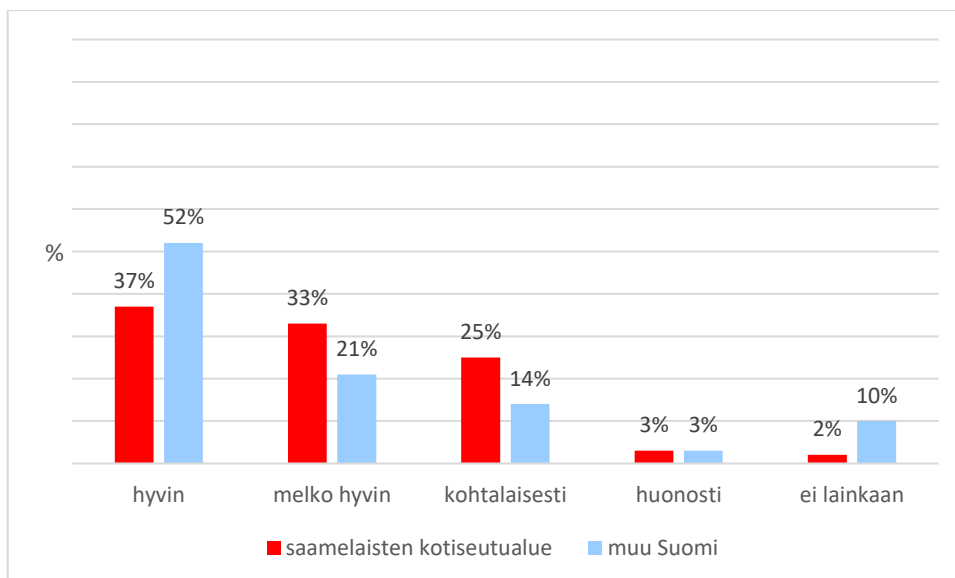
heidän itsensä on helpompaa selittää asioita saameksi. Melkein kaikissa vastauksissa todettiin, että kun hoitohenkilökunnalla ja potilaalla on yhteinen kieli, potilas tuntee olonsa turvalliseksi ja vähemmän epämiellyttäväksi. Moni uskoi äidinkielen palvelun vähentävän myös pelkoa hoitotoimenpiteitä kohtaan. Useampi vastaaja piti tärkeänä, että erityisesti lapsille olisi saatavilla saamenkielistä suun terveydenhuoltoa. Vastauksista nousi esille, että tärkeintä on kommunikoinnin sujuminen vastaanotolla. Eräs vastaaja kertoi, että koltansaameksi ei ole hammaslääketieteellistä sanastoa, ja vaikka uudissanoja olisikin laadittu, niitä ei välttämättä ymmärrä. Tällöin keskustelu oli hänen mielestään parempi hoitaa suomeksi, eikä hänen äidinkielellään.

Kolmannes kaikista tutkimukseen osallistuneista ei vastannut ollenkaan kysymyseen, tai vastasi, ettei osannut sanoa, vaikuttaako kieli hoitokokemukseen.

5.5 Suomenkielisten palveluiden saatavuus

Vastaajista 42 % oli sitä mieltä, että suomenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja on saatavilla heidän asuinkunnassaan hyvin. Vaihtoehdon ”melko hyvin” valitsi 29 % vastaajista ja ”kohtalaisesti” 21 % vastaajista. Huonoksi palveluiden saatavuuden arvioi 3 % vastaajista. 5 % oli sitä mieltä, että palveluja ei ole saatavilla lainkaan.

Eroja saamelaisten kotiseutualueella ja muualla Suomessa asuvien vastaajien välillä oli jonkin verran. Esimerkiksi noin kolmannes kotiseutualueella asuvista ja puolet muualla Suomessa asuvista vastaajista arvioi suomenkielisten palveluiden saatavuuden hyväksi. Vaihtoehdon ”kohtalaisesti” valitsi neljännes kotiseutualueella asuvista ja reilu kymmenesosa muualla Suomessa asuvista. (Kuvio 6.)

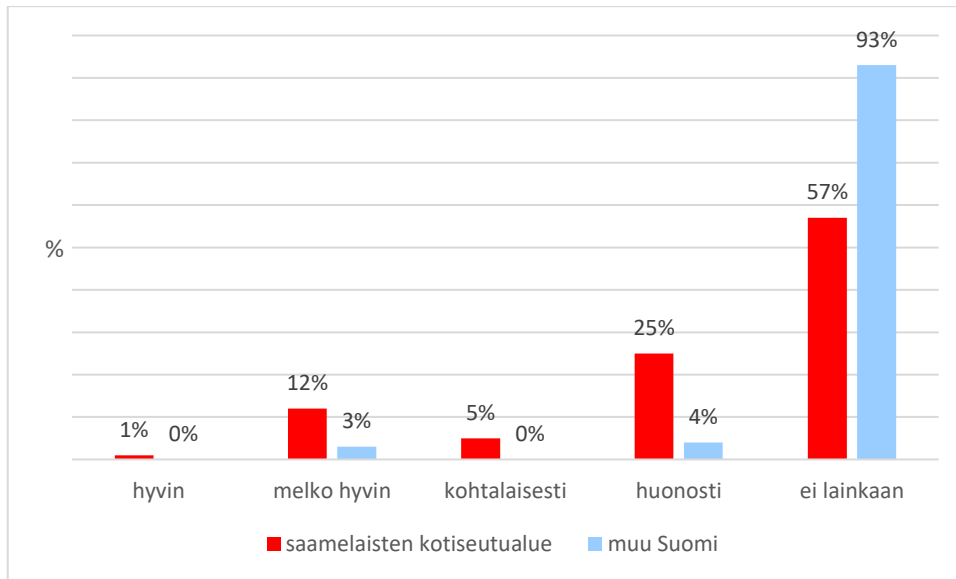

Kuvio 6. Vastaajien arvio suomenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuudesta saamelaisten kotiseutualueella ja muualla Suomessa.

5.6 Saamenkielisten palveluiden saatavuus

Saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuuden asuinkunnassaan koki hyväksi 1 % ja melko hyväksi 9 % vastaajista. Vaihtoehdon ”kohtalaisesti” valitsi 3 % vastaajista. 18 % vastaajista oli sitä mieltä, että palveluja on saatavilla huonosti ja 69 % sitä mieltä, ettei niitä ole saatavilla lainkaan.

Saamelaisten kotiseutualueella asuvista vastaajista reilu kymmenesosa koki, että saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja on saatavilla hyvin tai melko hyvin. Kohtalaiseksi palveluiden saatavuuden koki muutama vastaaja. Neljännes vastaajista oli sitä mieltä, että saamenkielisiä palveluja on saatavilla huonosti ja yli puolet sitä mieltä, ettei niitä ole lainkaan. Muualla Suomessa asuvista vastaajista muutama koki, että saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja on saatavilla melko hyvin tai huonosti. Lähes kaikki olivat sitä mieltä, ettei niitä ole lainkaan. (Kuvio 7.)

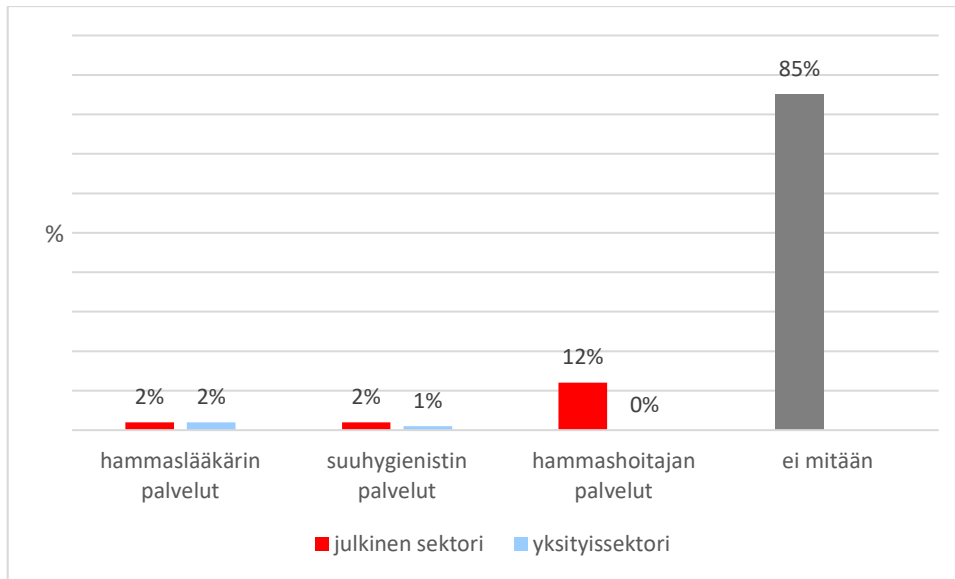

Kuvio 7. Vastaajien arvio saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuudesta saamelaisten kotiseutualueella ja muualla Suomessa.

Edellisellä hoitokäynnillä suun terveydenhuollossa saamea oli käyttänyt 3 % vastaajista. He ilmoittivat äidinkielekseen pohjoissaamen, inarinsaamen, suomen tai vaihtoehdon ”muu kieli”. Kaikki heistä kertoivat, että hammashoitaja oli aloittanut keskustelun saameksi. Kaikki saamea vastaanotolla käyttäneet asuivat Inarin ja Utsjoen kunnissa.

Vastaajista 97 % ei ollut käyttänyt saamea edellisellä hoitokerralla. Heistä 83 % kertoi syyksi sen, että hoitohenkilökunta ei osannut saamea. 11 % vastasi, että ei halunnut vaatia hoitohenkilökuntaa puhumaan saamea, sillä he aloittivat keskustelun suomeksi. 17 % vastaajista koki, että asiointi on helpompi hoitaa suomeksi, vaikka hoitohenkilöstö puhuisikin saamea.

Viimeisen viiden vuoden aikana vain muutama vastaajista oli saanut hammaslääkärin tai suuhygienistin palveluja saameksi. Hammashoitajan palveluja julkisella sektorilla oli saanut saameksi reilu 10 % vastaajista ja yksityisellä sektorilla ei kukaan. Suurin osa vastaajista kertoi, ettei ollut saanut saameksi mitään suun terveydenhuollon palveluja. (Kuvio 8.)

Kuvio 8. Saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja käyttäneiden osuus (%) viimeisen viiden vuoden aikana.

Viimeisen viiden vuoden aikana saameksi jotain suun terveydenhuollon palveluja saaneet henkilöt asuivat tällä hetkellä Inarissa, Utsjoella, Oulussa ja Rovaniemellä. Heidän äidinkieliään olivat pohjoissaame, inarinsaame, suomi ja ”muu kieli”.

5.7 Tulkkkaus

Vastaajista 24 % olisi valmis käyttämään tulkkauspalveluja asioidessaan suun terveydenhuollossa, mikäli se on ainoa vaihtoehto saada palvelua saameksi. 76 % vastaajista asioi mieluummin suomeksi kuin tulkin välityksellä.

Alle 30-vuotiaiden ikäryhmästä 33 % olisi valmis käyttämään tulkkauspalveluja, 30-44-vuotiaista 23 %, 45-59-vuotiaista 23 % ja yli 60-vuotiaista 21 %.

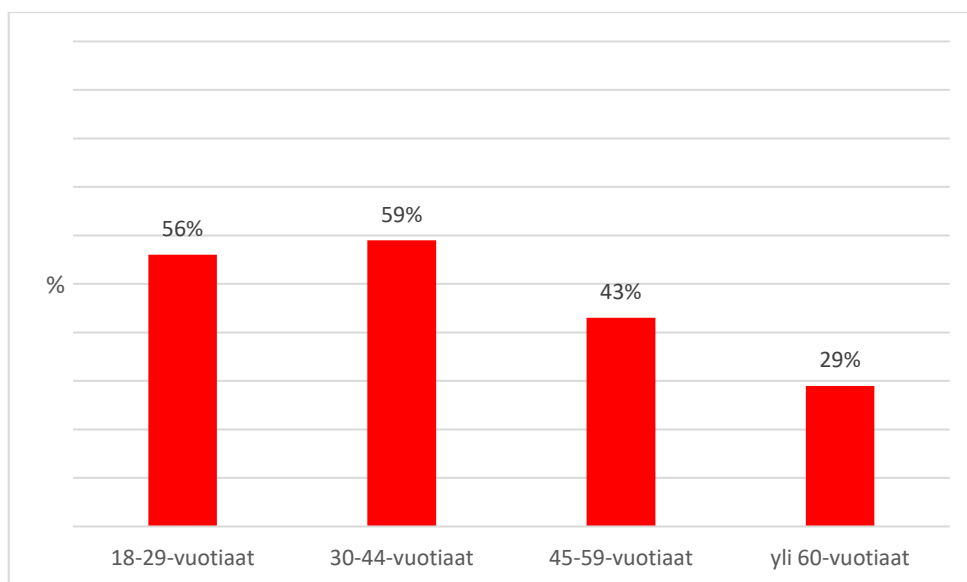
Heistä, jotka ilmoittivat äidinkielekseen ainoastaan jonkin saamen kielistä, 24 % olisi valmis käyttämään tulkkauspalveluja suun terveydenhuollossa ja 76 % asioisi mieluummin suomeksi. Äidinkielekseen sekä jonkin saamen kielistä että suomen ilmoittaneista 25 % olisi valmis käyttämään tulkkiä ja 75 % asioisi mieluummin suomeksi. Äidinkielekseen ainoastaan pohjoissaamen ilmoittaneista 27 % olisi valmis käyttämään tulkkauspalveluja, kun taas sekä pohjoissaamen että suomen ilmoittaneilla osuus oli 16 %.

Saamelaiten kotiseutualueella asuvista 28 % valitsisi tulkkauksen, kun taas muualla Suomessa asuvista vain 14 %.

5.8 Palvelut naapurikunnan puolella

Alle puolet vastaajista, 44 %, olisi valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja naapurikunnan puolella, mikäli palvelua saisi saameksi. Saamelaiten kotiseutualueella asuvista 45 % voisi tehdä näin ja muualla Suomessa asuvista 41 %. Utsjoella asuvista vastaajista 59 % olisi valmis lähtemään hoitoon naapurikunnan puolelle, kun taas esimerkiksi Inarissa asuvista 36 %.

Nuoremmissa ikäryhmissä suurempi osuus kuin vanhemmissa olisi valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja naapurikunnan puolella. (Kuvio 9.)

Kuvio 9. Halukkuus käyttää suun terveydenhuollon palveluja naapurikunnan puolella (%) vastaajan ikäryhmän mukaan.

Suun terveydenhuollossa mieluiten pohjoissaameksi asioivista 69 % olisi valmis käyttämään palveluja naapurikunnan puolella. Mieluiten inarinsaamea käyttävillä osuus oli 20 % ja mieluiten koltansaamea käyttävillä 25 %.

5.9 Palvelut Norjassa ja Ruotsissa

Vastaajista 11 % oli joskus käyttänyt suun terveydenhuollon palveluja Norjan tai Ruotsin puolella. Enemmistö heistä oli saamelaiten kotiseutualueella asuvia, mutta myös muutama muualla Suomessa asuva kertoi käyttäneensä palveluja Norjassa

tai Ruotsissa. Lähes kaikki palveluja käyttäneet ilmoittivat äidinkielekseen pohjoissaamen.

Kolmasosa (35 %) vastaajista kertoi olevansa valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja Norjan tai Ruotsin puolella, mikäli palvelua saisi saameksi. Sekä saamelaisten kotiseutualueella asuvilla että muualla Suomessa asuvilla osuus oli 35 %. Utsjoella asuvista vastaajista 53 % olisi valmis käyttämään palveluja Norjassa tai Ruotsissa ja Inarissa asuvista 28 %.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna nuorimmat, alle 30-vuotiaat, voisivat todennäköisimmin käyttää palveluja Norjassa tai Ruotsissa. Heistä 44 % olisi valmiita tähän ja 30-44-vuotiaalla osuus oli 32 %, 45-59-vuotiailla 33 % ja yli 60-vuotiailla 36 %.

Suun terveydenhuollossa mieluiten pohjoissaameksi asioivista 52 % olisi valmis käyttämään palveluja Norjan tai Ruotsin puolella. Mieluiten inarinsaamea käyttävistä vastaajista yksi olisi ollut valmis lähtemään hoitoon naapurimaahan ja mieluiten koltansaamea käyttävistä ei kukaan.

5.10 Suhtautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) uudistukseen

Saamelaisten suhtautumista suunnitteilla olevaan sote-uudistukseen selvitettiin avoimella kysymyksellä: ”Mitä odotatte tulevalta sote-uudistukselta suun terveydenhuollon kannalta? Millaisia toiveita, huolia tai muita ajatuksia se herättää?”

Suuri osa vastaajista toivoi saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden lisääntyvän. Harva kuitenkaan uskoi sote-uudistuksen tuovan helpotusta tilanteeseen - pikemminkin päinvastoin. Moni ehdotti, että hammashoitajien tulisi opiskella saamen kieltä. Näin saataisiin lisää saamea puhuvaa henkilökuntaa. Eräs vastaaja kuitenkin totesi, että vieraskielinen harvoin alkaa puhua kieltä, vaikka lukemaan ja kirjoittamaan jollain tavalla oppisikin. Yhtenä ratkaisuna saamenkielisten palveluiden puutteeseen esitettiin, että raja-alueiden asukkaat voisivat käyttää palveluja Norjan tai Ruotsin puolella. Eräs vastaaja totesi, että mikäli saamenkielistä henkilökuntaa ei ole saatavilla, pitäisi lääkärien ja hoitajien ainakin tuntea saamelainen kulttuuri. Saamenkielistä ohjemateriaalia toivottiin myös lisää.

Eniten huolta sote-uudistuksessa aiheutti se, pysyvätkö palvelut jatkossa myös syrjäseuduilla. Hammaslääkärin löytyminen omasta kunnasta kohtuullisen matkan

päästä koettiin tärkeäksi. Eräs vastaaja totesikin, että kunhan palvelut vain pysyisivät, olivat ne sitten vaikka suomenkielisiä. Yksityisen sektorin palveluiden odotettiin tulevan tärkeämmäksi vaihtoehdoksi kuin tällä hetkellä. Toisaalta vastauksista nousi esiin myös huoli siitä, ettei pohjoisessa juuri ole valinnanvapausmahdollisuuksia, kun vastaanottoja on niin vähän. Eräs vastaaja epäili liiallisen valinnanvapauden tulevan yhteiskunnalle kalliiksi, mutta toisaalta hän uskoi sopivan kilpailun tehostavan palveluja ja saavan myös julkisen puolen panostamaan laatuun ja miellyttävään hoitokokemukseen. Useampi vastaaja toivoi hoitoon pääsyn nopeutuvan sote-uudistuksen myötä. Myös hintojen toivottiin pysyvän kohtuullisina.

Kolmannes kaikista tutkimukseen osallistuneista ei vastannut ollenkaan kysymykseen, tai vastasi, ettei osannut sanoa, millaisia ajatuksia sote-uudistus herättää.

6 POHDINTA

6.1 Suun terveydenhuollon palveluiden käyttö

Vastaajista 92 % oli käynyt hammashoidossa viimeisen kahden vuoden aikana. Osuus on hieman suurempi kuin koko Suomen kattavassa Terveys 2011 -tutkimuksessa (Koskinen ym. 2012), jonka mukaan 80 % vastaajista oli käynyt hammashoidossa viimeisen kahden vuoden aikana. Myös säännöllisesti tarkastuksessa käyvien osuus oli samalla tasolla kuin koko väestössä (Suominen-Taipale ym. 2004). Hoidossa käyneiden osuudet ovat suuria kansainvälisestikin tarkasteluna, sillä esimerkiksi Maoreista vain 38 % oli käynyt hammashoidossa viimeisen vuoden aikana (Talamaivao ym. 2010). Myös Amerikan alkuperäisasukkailla palveluiden käyttö on vähäisempää, sillä hoitoon pääsy on heikkoa (Soeng ja Chinitz 2010).

Tutkimuksessa kävi ilmi, että korkeakoulutetuista selvästi suurempi osa kävi säännöllisesti tarkastuksessa kuin pelkän perus- tai kansakoulun suorittaneista. Tulos on vastaava koko väestöä koskevien tutkimusten kanssa. Korkeakoulutetut ja hyvätuuloiset käyttävät eniten hammaslääkäripalveluja (Häkkinen ja Alha 2006). Korkeakoulutettujen suun terveys on myös parempi kuin vähemmän koulutettujen (Koskinen ym. 2012).

Viimeisen kahden vuoden aikana hammashoidossa käyneiden suurta osuutta selittää tutkimukseen vastanneiden henkilöiden koulutustaso. Vastaajista korkea-asteen suorittaneita (58 %) oli huomattavasti suurempi osuus kuin koko maan väestöstä keskimäärin (30 % v. 2016) (Tilastokeskus 2017). Säännöllisesti hammashoidossa käyvät kokevat suun terveyden tärkeäksi, ja nämä henkilöt kiinnostuivat muita todennäköisemmin vastaamaan kyselyynkin.

Saamelaiden kotiseutualueella asuvien vastaajien hammaslääkärikäynneistä valtaosa suuntautui julkiselle sektorille. Kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla yksityissektorin osuus oli yli puolet. Vähäisen markkinan takia pohjoisimmissa kunnissa yksityisvastaanottoja on vähän, joten kunnallinen hoito on usein ainoa vaihtoehto. Kuntien tulisi panostaa hoidon saatavuuteen.

6.2 Saamenkieliset palvelut saamelaisten kotiseutualueella

Saamen kielilain (1086/2003) takaama oikeus saamen kielten käyttöön suun terveydenhuollossa ei toteudu Suomessa. Ainoastaan muutama henkilö oli käyttänyt saamea edellisellä hoitokäynnillä. Suurin osa vastaajista ei ollut saanut mitään suun terveydenhuollon palveluja saameksi viimeisen viiden vuoden aikana. Tilanne oli lähes yhtä huono kaikkien saamen kielten kohdalla. Kyselyssä ei kysytty, millä saamen kielistä henkilö on saanut suun terveydenhuollon palveluja. Tästä syystä päätelmät jouduttiin tekemään sen perusteella, mitä kieliä henkilöt ilmoittivat äidinkieliensä. Yksikään koltankielinen ei kertonut saaneensa palvelua äidinkielellään. Pohjois- ja inarinsaamenkielisistä muutama oli käyttänyt saamea hammashoitajan kanssa. Tulokset saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden riittämättömydestä ovat samansuuntaisia aiempien, kaikkia terveydenhuollon aloja koskevien tutkimusten kanssa (mm. Pasanen 2016, Oikeusministeriö 2016).

Saamenkielisten palveluiden hyvin satunnaisen ja vähäisen saatavuuden takia ei pystytty osoittamaan merkittäviä eroja eri kuntien välille. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että Inarissa on saattanut saada saamenkielistä palvelua paremmin kuin muissa saamelaisalueen kunnissa.

Suurin syy saamenkielisten palveluiden huonoon saatavuuteen on kielitaitoisen henkilöstön puute. Saamea osaavia hammaslääkäreitä, suuhygienistejä ja hammashoitajia ei ole saatavilla. Saamelaisalueella työskentelevältä suomenkieliseltä hoitohenkilökunnalta tulisi edellyttää saamen opiskelua, ja siihen tulisi järjestää mahdollisuuksia. Työnantajan myönteisellä ja kannustavalla asenteella on merkitystä opintojen toteutumiseen. Vaikka harva oppii puhumaan vierasta kieltä täydellisesti, on vajavainenkin kielitaito hyödyksi. Saamelaisnuorille tulisi antaa riittävästi tietoa terveydenhuollon alan opiskelu- ja työmahdollisuuksista. Mitä useampi kiinnostuu opinnoista, sitä enemmän kielitaitoista henkilöstöä on tulevaisuudessa saatavilla. Saamenkielisten kiintiöt yliopistojen opiskelijavalinnoissa voisivat kannustaa saamelaisnuoria hakemaan hammaslääkäriopintoihin. Saamen kielen taitoisen henkilöstön määrän riittämättömyys on ongelma monella muullakin alalla, ja eri alat joutuvat kilpailemaan saamen kielen taitajista.

Kielen osaamisen ohella tärkeää on henkilökunnan saamelaiskulttuurin tuntemus. Uusille työntekijöille tulisi tarjota koulutusta, jotta he tuntisivat saamelaiskulttuurin erityispiirteet ja osaisivat ottaa ne huomioon kanssakäymisessä potilaiden kanssa.

6.3 Saamenkieliset palvelut kotiseutualueen ulkopuolella

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvista vastaajista kukaan ei ollut käyttänyt saamea edellisellä hoitokäynnillä suun terveydenhuollossa. Vastaajat kokivat, että saamenkielisiä palveluja ei ole saatavilla. Tulos on odotettu, sillä kotiseutualueen ulkopuolella kunnilla ei ole velvoitetta järjestää saamenkielisiä palveluja.

Yli puolet saamelaisista asuu nykyään kotiseutualueensa ulkopuolella, joten saamenkielisille suun terveydenhuollon palveluille olisi käyttäjiä muuallakin kuin pohjoisimmassa kunnissa. Kielen käyttäjät asuvat kuitenkin hajallaan ympäri Suomea, joten käytännössä palveluiden järjestäminen olisi melko hankalaa. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla asuu kuitenkin niin paljon saamelaisia, että mikäli sinne saataisiin muutama saamenkielinen työntekijä, palvelutarjonta paranisi huomattavasti. Saamenkieliset asiakkaat tulisi saada ohjattua palveluiden luokse laajemmaltakin kuin terveyskeskuksen normaalilta alueelta.

6.4 Palvelut naapurikunnissa ja rajaseutuyhteistyö

Vajaa puolet vastaajista olisi valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja naapurikunnan puolella, mikäli palvelua saisi saameksi. Vastaukset vaihtelivat alueittain ja esimerkiksi Utsjoella asuvat olivat halukkaampia käyttämään naapurikunnan palveluja kuin Inarissa asuvat. Merkittävin tekijä tässä on varmasti etäisyys. Mikäli naapurikunnan palvelut ovat kohtuullisen matkan päässä, niiden käyttö on realistinen vaihtoehto. Vaikuttaa siltä, että lähipalvelua arvostetaan enemmän kuin palvelua omalla äidinkielellä. Etäisyys muodostuu usein suuremmaksi rajoitteeksi kuin kieli.

Nuoremmissa ikäryhmissä useammat olisivat halukkaita lähtemään naapurikunnan puolelle hoitoon kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Nuoret ovat usein muutenkin totuneempia liikkumaan ja se on heille luontevampaa ja helpompaa kuin vanhemmille ihmisille. Iäkkäillä jaksaminen ja kulkuyhteydet usein rajoittavat lähtöä hoitoon kauaksi kotoa.

Lain mukaan henkilö voi valita käyttämänsä terveyskeskuksen myös toisen kunnan puolelta. Saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saamiseksi tästä ei kuitenkaan ole hyötyä, sillä palveluja ei juurikaan ole saatavilla missään Suomen kunnissa. Rajaseuduilla naapurikunnat ovat valtakunnanrajan takana ja samalla etäisyydellä tai lähempänäkin kuin naapurikunnat Suomessa. Näiden alueiden asukkaiden tulisi voida käyttää suun terveydenhuollon palveluja myös naapurivaltiossa. Näin voitaisiin parantaa pohjoissaamenkielisten palveluiden saatavuutta.

Kolmannes vastaajista olisi valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja Norjan tai Ruotsin puolella, mikäli palvelua saisi saameksi. Ainoastaan kymmenesosa vastaajista oli joskus asioinut naapurimaan puolella suun terveydenhuollossa. Lapin sairaanhoitopiirillä on erikoissairaanhoitosopimus Helse Finnmarkin kanssa ja ensihoitosopimus Helse Nordin, Norbåttens Läns landstingetin ja Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kanssa (Niskala ym. 2016). Jotta rajayhteistyö suun terveydenhuollossa onnistuisi joustavasti, tulisi sopimukset laatia myös perusterveydenhuollon osalta. Muonion-Enontekiön kuntayhtymän ja Karesuandon kaltaista yhteistyötä olisi hyvä laajentaa muuallekin saamelaisalueella. Tätä kuitenkin monitukaistaa se, että Suomessa perusterveydenhuollosta vastaavat kunnat, jolloin sopimusosapuolia on paljon. Sosiaali- ja terveydenhuollon (Sote) -uudistuksen myötä järjestämisvastuu siirtynee maakunnille, jolloin sopimusosapuolten määrä vähenisi ja sopimusten tekeminen yksinkertaistuisi.

6.5 Asiointikielen merkitys hoitoon hakeutumisessa ja hoitokokemuksessa

Reilusti yli puolet vastaajista asioisi suun terveydenhuollossa mieluiten jollakin saamen kielistä. Äidinkieli vaikutti selkeästi mieluisimpaan asiointikieleen. Ainoastaan jonkin saamen kielistä äidinkielekseen ilmoittaneista lähes kaikki haluaisivat asioida suun terveydenhuollossa saameksi. Huomattavaa on se, että myös heistä, jotka ilmoittivat äidinkielekseen saamen lisäksi suomen, yli puolet asioisi mieluiten saameksi. Palveluille vaikuttaisi siis olevan kysyntää.

Saamelaisten kotiseutualueella mieluiten saamea käyttävien osuus oli suurempi kuin kotiseutualueen ulkopuolella. Tähän saattaa vaikuttaa muu kieliympäristö ja tottumus saamen kielen käyttöön erilaisissa tilanteissa. Kotiseutualueen ulkopuolella saamea ei juurikaan pääse käyttämään muualla kuin kotona. Kieltä osaamattomien saamelaisten määrä saattaa myös olla suurempi kuin kotiseutualueella.

Vain neljännes vastaajista olisi valmis käyttämään tulkkauspalveluja, mikäli se olisi ainoa keino saada palvelua saameksi. Tuloksesta näkyy hyvin se, että suurin osa saamelaisista ymmärtää ja puhuu hyvin myös suomea. Tällaisissa tilanteissa tulkkauksen koetaan usein vain hidastavan ja monimutkaistavan asiointia. Kaikilla saamelaisilla on kuitenkin muusta kielitaidosta huolimatta oikeus saada palvelua saamen kielellä, eikä viranomaisen voi evätä tätä sillä perusteella, että henkilö osaa myös suomea. Tulkkauspalveluja tulisi kehittää niin, että ne ovat helposti saatavilla.

Suurin osa vastaajista kertoi, että käytetty kieli ei vaikuta heidän hoitoon hakeutumiseensa. Kun saamenkielisiä palveluja ei ole saatavilla, hakeudutaan suomenkieliseen hoitoon. Hoitokokemukseen kielellä on kuitenkin merkitystä. Tärkeimmäksi koettiin kommunikoinnin sujuminen vastaanotolla. Molemminpuolinen ymmärrys potilaan ja lääkärin välillä lisää turvallisuuden tunnetta, hoidon miellyttävyyttä ja siten hoidon onnistumista ja halua tulla vastaanotolle jatkossakin. Potilaan ja lääkärin välisen vuorovaikutuksen ja luottamuksen puute voi vaikuttaa hammashoitopelon syntymiseen (Milgrom ym. 1995). Joka toinen potilas pelkää hammashoitoa jonkin verran ja joka kymmenennellä pelko on voimakasta. Se saattaa johtaa jopa hoitoon hakeutumisen välttelyyn. (Saarni ym. 2013.) Hyvän hoitokokemuksen tarjoamiseksi olisi erittäin tärkeää, että potilas voisi asioida äidinkielellään.

Vastaajista monet pitivät tärkeänä, että saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja tulisi olla saatavilla etenkin lapsille. Myös lapset kokevat olonsa turvallisemmaksi, jos hammashoidossa käytetään samaa kieltä kuin kotona. Toinen tärkeä syy liittyy kielen säilymiseen elinvoimaisena. Jos lapset tottuvat jo pienenä, että saamea voi käyttää monenlaisissa yhteyksissä, kielen säilymisen edellytykset ovat huomattavasti paremmat.

Kaikki eivät koe vastaanotolla käytetyn kielen vaikuttavan hoitokokemukseen. Assimilaation myötä suomen kieli on monilla yhtä vahva kuin saame, ja sen käyttöön ollaan niin tottuneita, ettei sitä sen enempää ajatella. Monet ovat myös menettäneet saamen kielen taidon kokonaan. Käytetyn kielen merkitystä vähensi myös se, jos asiakas ei kokenut tarpeelliseksi keskustella tai osallistua hoidon suunnitteluun. Kommunikointi hammaslääkärin vastaanotolla on kuitenkin tärkeää sujuvan hoitotapahtuman varmistamiseksi. Myös annettujen ohjeiden sisäistäminen onnistuu varmemmin, kun ohjeet on kerrottu potilaan äidinkielellä.

6.6 Käytetyt menetelmät

Aineiston keräämiseen mukavuusotoksena päädyttiin käytännön syiden takia. Otoksen muodostaminen saamelaiskäräjien vaaliluettelon ja Väestörekisterikeskuksen tietojen perusteella olisi ollut hidas ja kallis prosessi, eikä vaaliluettelon tietoja luovuteta tutkimustarkoitukseen kuin hyvin tiukoin perustein. Mukavuusotos saattoi vaikuttaa siihen, millaisia henkilöitä kyselyyn vastasi. Vastaajat olivat todennäköisesti keskimääräistä kiinnostuneempia saamelaisten asioista ja oikeuksista sekä omasta terveydestään, ja heistä korkeasti koulutettuja oli suurempi osuus kuin osuus koko väestössä. Hoidossakäyntitottumuksissa tämä näkyi palveluiden korkeana käyttöasteena. Tiedot kerättiin kyselyn avulla, mikä on tavanomainen tapa palveluiden käyttöä tutkittaessa. Kysely on menetelmänä nopea, edullinen ja luotettava, kun halutaan kerätä laaja aineisto. Menetelmän haittoihin kuuluu kato, joka oli ongelma myös tässä tutkimuksessa. Palveluiden käyttöä selvittäessä kyseeseen tulee aina myös muistamisharha (ns. recall bias). Kokemusten selvittämiseen kysely soveltuu hyvin.

Vastausten saaminen osoittautui haastavaksi, mihin on varmasti monia syitä. Ihmiset eivät välttämättä kokeneet tärkeäksi vastata kyselyyn, mikäli heistä tuntui, etteivät itse hyödy siitä mitenkään. Saamelaisille tulee myös melko usein pyyntöjä vastata erilaisiin kyselyihin ja selvityksiin. Sähköinen vastaustapa karsi ulkopuolelle heidät, jotka eivät käytä tietokonetta, eli etenkin suuren osan vanhuksista. Paperisten lomakkeiden kohdalla vastausten saamiseen vaikutti mahdollisesti kesään osunut keräysaikataulu. Paperilomakkeiden jakaminen hammashoitoloissa vaikutti varmasti osaltaan tuloksiin korkeasta palveluiden käyttöasteesta. Sähköiseen kyselyyn sen sijaan pystyi vastaamaan, vaikkei hammashoidossa viime aikoina olisi asioitukaan. Aineiston pienen koon ja osin avoimiin kysymyksiin perustuvan aineiston vuoksi ei katsottu tarpeen tehdä tilastollisia analyysejä.

6.7 Yhteenveto

Koska saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja ei juurikaan ole tarjolla, monet vastaajista olivat tottuneet asioimaan suomeksi. Suurimmalla osalla mieluisin asiointikieli oli kuitenkin jokin saamen kielistä. Saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saatavuus voi parantua ainoastaan, mikäli saamen kielen taitoista

henkilökuntaa on saatavilla. Tästä syystä saamelaisnuoria tulisi kannustaa terveydenhuollon alan opintoihin, ja saamelaisalueella työskentelevältä henkilökunnalta tulisi edellyttää saamen kielen opiskelua. Kieli säilyy sitä elävämpänä, mitä monipuolisempia sen käyttömahdollisuudet ovat.

Kyselyn mukaan hammashoittoon hakeudutaan riippumatta vastaanotolla käytetystä kielestä, ja vastaajat olivatkin käyttäneet palveluja hyvin. Hoitokokemukseen käytetyllä kielellä on merkitystä, sillä tuttu kieli helpottaa kommunikointia, mikä lisää turvallisuuden tunnetta vastaanotolla.

Kyselyyn vastanneet saamelaiset toivoivat sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) -uudistuksen parantavan saamenkielisten palveluiden saatavuutta, mutta harva uskoi tämän toteutuvan käytännössä. Sote-uudistuksen vaikutuksia saamenkielisten palveluiden saatavuuteen ja käyttöön olisi ajankohtaista arvioida aikaisintaan parin vuoden päästä uudistuksen toteutumisesta.

LÄHTEET

Abuzar, M. A., Owen, J. A community engaged dental curriculum: a rural Indigenous outplacement programme. *Journal of Public Health Research* 2016; vol. 5:668.

Anderson, I., Robson, B., Connolly, M. ym. Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet–Lowitja Institute Global Collaboration): a population study. *Lancet* 2016; 388: 131–57.

Batliner, Terrence S. American Indian and Alaska Native Access to Oral Health Care: A Potential Solution. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved* 27 2016: 1–10.

Brustad, M., Lauritsen, T. H. Tannhelse i samisk befolkning i Finnmark. *Nor Tannlegeforen Tid.* 2015; 125: 966–70.

Cooper, L. A., Powe, N. R. Disparities in Patients Experiences, Health Care Processes, and Outcomes: the Role of Patient-Provider Racial, Ethnic, and Language Concordance. *The commonwealth Fund* 2004.

Dhalla, I. A., Kwong, J. C., Streiner, D. L. ym. Characteristics of first-year students in Canadian medical schools. *Canadian Medical Association Journal* 2002; 166(8): 1029-35.

Fagleg analysegruppe for samisk statistikk. *Samiske tall forteller 2. Kommentert samisk statistikk 2009.* Guovdageaidnu Sámi allaskuvla 2009.

Gaski, Margrete. Aspects of health services in Sami areas. *Väitöskirja.* University of Tromsø 2011.

Henkilötietolaki 523/1999. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>

Häkkinen, U., Alha, P. (toim.). *Terveyspalvelujen käyttö ja sen väestöryhmittäiset erot. Terveys 2000 -tutkimus.* Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B 10/2006.

Jamieson, L. M., Elani, H., Mejia, G. C. ym. Inequalities in Indigenous Oral Health: Findings from Australia, New Zealand, and Canada. *Journal of Dental Research* 2016, Vol. 95(12) 1375–1380.

Kajantie, Mira. Lääkäripalveluiden käyttö jakaa väestöä. Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus 4/2014. 8.12.2014.

Kansainvälinen työjärjestö ILO. Yleissopimus nro 169. http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/ilo_169.pdf

Kansanterveyslaki 66/1972. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1972/19720066>

Koskinen, S., Lundqvist, A., Ristiluoma, M. Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Terveys ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 68/2012.

Kvernmo, Siv. "Tiden er et skip som ikke kaster anker" Utvikling av helse- og sykdomsbildet og helsetjenester i den samiske befolkningen. Utposten - blad for allmenn- og samfunnsmedisin 6 2014: 39-43.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

Laki saamelaiskäräjistä 974/1995. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>

Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa 516/1991. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1991/19910516>

Lehtola, R., Ruotsala, P. Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaisen lasten-, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö. 1/2017.

Makowharemahihi, C., Wall, J., Keay, G. ym. Quality Improvement: Indigenous Influence in Oral Health Policy, Process, and Practice. Journal of Health Care for the Poor and Underserved 27 2016: 54–60.

Milgrom, P., Weinstein, P. & Getz, T. Treating Fearful Dental Patients: a patient management handbook. University of Washington Continuing Dental Education, University of Washington in Seattle 1995.

Niskala, A., Räisänen, R., Martin, M. Lapin sairaanhoitopiirin alueen sosiaali- ja terveydenhuollon tulevaisuuden palveluprosessit. Loppuraportti. 1.7.2016.

Oikeusministeriö. Miten kielelliset oikeudet toteutuvat Suomessa? Yhteenveto ota-
kanta.fi-kyselystä. 7.9.2016.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi.
Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. 2.3.2012.

Pasanen, Annika. Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saa-
melaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016. 25.11.2016.

Pitkänen, Asta. Tasa-arvon toteutuminen saamelaislasten hammashuollossa vuo-
sina 1973-88. Väitöskirja. Turun yliopisto 2000.

Saamelaiskäräjät. Saamelaiset Suomessa (päivitetty 17.3.2014). [http://www.same-
diggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=105&Itemid=104](http://www.same-diggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=105&Itemid=104)

Saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjät – saamelaisten eduskunta (päivitetty
1.7.2014). [http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcate-
gory&id=78&Itemid=196](http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcate-
gory&id=78&Itemid=196)

Saamelaiskäräjät. Saamen kielet (päivitetty 11.11.2014). [http://www.same-
diggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=253&Itemid=405](http://www.same-
diggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=253&Itemid=405)

Saamen kielilaki 1086/2003. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>

Saarni, S. ym. (toim.). Lääkärin etiikka. Suomen lääkäriliitto 2013.

Soeng, N., Chinitz, J. Native Health Underfunded & Promises Unfulfilled. The
Importance of Investing in the Indian Health Service. Health rights organizing
project. Northwest Federation of Community Organizations elokuu 2010.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtiovarainministeriö. Sosiaali- ja terveydenhuollon
uusi hallintomalli (luettu 8.1.2017). [http://alueuudistus.fi/soteuudistus/hallinto-ja-teh-
tavat](http://alueuudistus.fi/soteuudistus/hallinto-ja-teh-
tavat)

Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtiovarainministeriö. Sote-uudistuksen tavoitteet
(luettu 23.12.2017). <http://alueuudistus.fi/soteuudistus/tavoitteet>

Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtiovarainministeriö. Kielelliset oikeudet (luettu
8.1.2017). <http://alueuudistus.fi/sote-uudistus/kielelliset-oikeudet>

Suomen perustuslaki 731/1999. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Suomen YK-liitto. Alkuperäiskansat (luettu 17.7.2017). <http://www.yk-liitto.fi/yk70v/kulttuurinen/alkuperaiskansat>

Suominen-Taipale, L., Nordblad, A., Vehkalahti, M. ym. Suomalaisten aikuisten suunterveys. Terveys 2000 -tutkimus. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B12/2004.

Talamaivao, N., Timutimu, R., Searle, P. ym. Tatau Kahukura: Maori Health Chart Book 2010, 2nd Edition. Wellington: Ministry of Health 2010.

Terveystalolaki 1326/2010. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>

Tervo, H., Nikkonen, M. «In the mountains one feels like a dog off the leash» – Sámi perceptions of welfare and its influencing factors. Vård i Norden 4/2010. Publ. No. 98 Vol. 30 No. 4 pp 9–14.

Tilastokeskus. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. 15 vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen, maakunnan, kunnan ja sukupuolen mukaan 2007-2016 (luettu 30.12.2017). http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_kou_vkour/statfin_vkour_pxt_003_fi.px/?rxid=b74f5352-e756-49e0-b107-9a8a05224e15

Väestörekisterikeskus. Yleisimmät saamen kielet mahdollista merkitä nyt äidinkieleksi - väestötietojärjestelmässä otettu käyttöön laajennettu kielikoodisto. 20.8.2013. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/yleisimmat-saamen-kielet-mahdollista-merkitä-nyt-aidinkieleksi---vaestotietojarjestelmassa-otettu-kayttoon-laajennettu-kielikoodisto?releaseld=7081215&publisherId=3777>

Wenitong M. Aboriginal and Torres Strait Islander Medical Workforce data. The Australia Indigenous Doctors' Association lokakuu 2005 (data vuodelta 2003).

LIITTEET

Liite 1 Tutkimuslomake suomeksi

Kun hammasta vihloo – saako palvelua saameksi?

Tällä kyselyllä selvitetään saamelaisten kokemuksia suun terveydenhuollon palveluista. Kysely on osa hammaslääketieteen opintojeni opinnäytetyötä Itä-Suomen yliopistossa. Kyselyyn vastaaminen vie 5-10 minuuttia. Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja tulokset raportoidaan niin, että yksittäinen vastaaja ei ole tunnistettavissa. Kiitos ajastanne, vastauksenne on tärkeä!

Heini Kaartokallio
puh. --- -----
-----@student.uef.fi

1. Ikä

- a. alle 18 vuotta
- b. 18-29 vuotta
- c. 30-44 vuotta
- d. 45-59 vuotta
- e. 60-75 vuotta
- f. yli 75 vuotta

2. Sukupuoli

- a. nainen
- b. mies
- c. muu

3. Asuinkunta _____

4. Mikä on korkein suorittamanne koulutus?

- a. peruskoulu/kansakoulu
- b. lukio tai ammattikoulu
- c. yliopisto, ammattikorkeakoulu tai muu korkeakoulu

5. Tällä hetkellä olen

- a. kokoaikatyössä
- b. osa-aikatyössä
- c. työtön
- d. eläkkeellä
- e. vanhempainlomalla
- f. varusmies- tai siviilipalveluksessa
- g. opiskelija
- h. muu, mikä? _____

6. Mitä kieltä tai mitä kieliä puhutte äidinkielenänne? Voitte valita useamman vaihtoehdon.
- a. pohjoissaame
 - b. inarinsaame
 - c. koltansaame
 - d. suomi
 - e. muu, mikä? _____
7. Mitä kieltä mieluiten käyttäisitte asioidessanne suun terveydenhuollossa?
- a. pohjoissaame
 - b. inarinsaame
 - c. koltansaame
 - d. suomi
 - e. muu, mikä? _____
8. Miten käytätte suun terveydenhuollon palveluja?
- a. Käyn säännöllisesti tarkastuksessa.
 - b. Käytän vain silloin, kun minulla on särkyä tai muuta vaivaa.
 - c. En käytä milloinkaan.
9. Milloin olette viimeksi käynyt hammaslääkärin, suuhygienistin tai hammashoitajan vastaanotolla?
- a. alle vuosi sitten
 - b. 1-2 vuotta sitten
 - c. 3-5 vuotta sitten
 - d. yli 5 vuotta sitten
 - e. En ole koskaan käynyt missään näistä.
10. Kyseessä oli
- a. hammaslääkärin vastaanotto julkisella sektorilla
 - b. hammaslääkärin vastaanotto yksityissektorilla
 - c. suuhygienistin vastaanotto julkisella sektorilla
 - d. suuhygienistin vastaanotto yksityissektorilla
 - e. hammashoitajan vastaanotto julkisella sektorilla
 - f. hammashoitajan vastaanotto yksityissektorilla

11. Käytittekö vastaanotolla saamen kieltä?

a. Kyllä

Voitte valita useamman vaihtoehdon.

- i. Hammaslääkäri aloitti keskustelun saameksi.
- ii. Suuhygienisti aloitti keskustelun saameksi.
- iii. Hammashoitaja aloitti keskustelun saameksi.
- iv. Aloitin itse keskustelun saameksi ja hammaslääkäri jatkoi kielen käyttöä.
- v. Aloitin itse keskustelun saameksi ja suuhygienisti jatkoi kielen käyttöä.
- vi. Aloitin itse keskustelun saameksi ja hammashoitaja jatkoi kielen käyttöä.
- vii. Pyysin itse hammaslääkärinä puhumaan saamea.
- viii. Pyysin itse suuhygienistiä puhumaan saamea.
- ix. Pyysin itse hammashoitajaa puhumaan saamea.

b. En

Miksi? Voitte valita useamman vaihtoehdon.

- i. Hammaslääkäri ei osannut saamea.
 - ii. Suuhygienisti ei osannut saamea.
 - iii. Hammashoitaja ei osannut saamea.
 - iv. En halunnut vaatia hammaslääkärinä puhumaan saamea, sillä hän aloitti keskustelun suomeksi.
 - v. En halunnut vaatia suuhygienistiä puhumaan saamea, sillä hän aloitti keskustelun suomeksi.
 - vi. En halunnut vaatia hammashoitajaa puhumaan saamea, sillä hän aloitti keskustelun suomeksi.
 - vii. Koen itse helpommaksi hoitaa asiain suomeksi, vaikka hoitohenkilöstö puhuisikin saamea.
 - viii. Muu syy, mikä?
-

12. Suun terveydenhuollon palveluja (suomeksi) on mielestäni saatavilla asuinkunnassani

- a. hyvin
- b. melko hyvin
- c. kohtalaisesti
- d. huonosti
- e. ei lainkaan

13. Saamenkielisiä suun terveydenhuollon palveluja on mielestäni saatavilla asuinkunnassani

- a. hyvin
- b. melko hyvin
- c. kohtalaisesti
- d. huonosti
- e. ei lainkaan

14. Mitä seuraavista palveluista olette saaneet saamen kielellä viimeisen viiden vuoden aikana? Voitte valita useamman vaihtoehdon.
- a. Hammaslääkärin palveluja julkisella sektorilla.
 - b. Hammaslääkärin palveluja yksityissektorilla.
 - c. Suuhygienistin palveluja julkisella sektorilla.
 - d. Suuhygienistin palveluja yksityissektorilla.
 - e. Hammashoitajan palveluja julkisella sektorilla.
 - f. Hammashoitajan palveluja yksityissektorilla.
 - g. En mitään edellä mainituista.
15. Olisitteko valmis käyttämään tulkkauspalveluja asioidessanne suun terveydenhuollossa?
- a. Kyllä, jos se on ainoa vaihtoehto saada palvelua saameksi.
 - b. En, asioin mieluummin suomeksi.
16. Olisitteko valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja naapurikunnan puolella, mikäli palvelua saisi saameksi?
- a. Kyllä
 - b. En
17. Oletteko käyttänyt suun terveydenhuollon palveluja Norjan tai Ruotsin puolella?
- a. Kyllä
 - b. En
18. Olisitteko valmis käyttämään suun terveydenhuollon palveluja Norjan tai Ruotsin puolella, mikäli palvelua saisi saameksi?
- a. Kyllä
 - b. En
19. Vaikuttaako saamenkielisten suun terveydenhuollon palveluiden saanti hoitoon hakeutumiseen? Millä tavoin?
20. Millä tavoin hammaslääkärin/suuhygienistin/hammashoitajan käyttämä kieli vaikuttaa hoitokokemukseenne?
21. Mitä odotatte tulevalta sote-uudistukselta suun terveydenhuollon kannalta? Millaisia toiveita, huolia tai muita ajatuksia se herättää?

Kiitos vastauksistanne!

Liite 2 Tutkimuslomake pohjoissaameksi

Go bátni bávvččasta – oaččungo bálvalusa sámegillii?

Dáinna jearahallamiin čielggadat sápmelaččaid vásáhusaid njálmmi dearvvašvuoda dárbbuin. Jearahallan lea oassi bátnedoavttiroahpuidan oahppočájánasbarggus Nuorta-Suoma universiteahtas. Jearaldahkii vástideapmi váldá áiggi 5-10 minuhta. Vástádusat gieđahallojit luohtámušain ja bohtosat raporterejuvvojit nu, ahte ovttaskas vástideaddji ii sáhte identifiseret. Giitu din áiggis, vástádusat lea dehálaš!

Heini Kaartokallio
tel. --- -----
-----@student.uef.fi

1. Ahki

- a. vuollel 18 jagi
- b. 18-29 jagi
- c. 30-44 jagi
- d. 45-59 jagi
- e. 60-75 jagi
- f. badjel 75 jagi

2. Sohkahealli

- a. nissonolmmoš
- b. almmáiolmmoš
- c. eará

3. Ássangiella _____

4. Mii lea alimus skuvlejupmi, man leat čađahan?

- a. Vuodđoskuvlla/álbmotskuvlla
- b. Logahat dahje ámmátskuvlla
- c. Universiteahta, ámmátallaskuvlla dahje eará allaskuvlla

5. Dál lean

- a. Ollesáiggi barggus
- b. Oasseáiggi barggus
- c. bargguheapme
- d. ealáhagas
- e. vanhemiidluomus
- f. vearjogeatnegas- dahje siviilabálvalusas
- g. stuđeanta
- h. eará, mii? _____

6. Man giela dahje gielaide hálat eatnigiellan? Sáhtát válljet máŋga molssaeavttu.
- davvisámegiela
 - anárašgiela
 - nuortalašgiela
 - suomagiela
 - eará, mii? _____
7. Man giela millosamosit geavahivččet go leat áššehassan njálmmi dearvvašvuodafuolahusas?
- davvisámegiela
 - anárašgiela
 - nuortalašgiela
 - suomagiela
 - eará, mii? _____
8. Mo geavahat njálmmi dearvvašvuoda bálvalusaid?
- Finan jeavddalaččat dárkkistusas.
 - Finan dušše dalle, go mus leat bákčasat dahje eará váivi..
 - In geavat ollenge.
9. Goas leat maŋimuš fitnan bátnehoaktára, njálbmehygienistta dahje bátnedivššára vuostáiváldimis
- Vuollel jahki áigi
 - 1-2 jagi áigi
 - 3-5 jagi áigi
 - badjel 5 jagi áigi
 - In leat goassige fitnan masge dáin
10. Jearaldagas lei
- bátnehoaktára vuostáiváldin almmolaš sektoris
 - bátnehoaktára vuostáiváldin priváhta sektoris
 - njálbmehygienistta vuostáiváldin almmolaš sektoris
 - njálbmehygienistta vuostáiváldin priváhta sektoris
 - bátnedivššára vuostáiváldin almmolaš sektoris
 - bátnedivššára vuostáiváldin priváhta sektoris

11. Geavahitgo vuostáiváldimis sámegiela?

a. Juo

Sáhtta válljet máŋga molssaeavttu

- i. Bátnehoavttir álggahii hálešteami sámegillii.
- ii. Njálbmehgienista álggahii hálešteami sámegillii.
- iii. Bátnedivššár álggahii hálešteami sámegillii.
- iv. Álggahin ieš hálešteami sámegillii ja bátnehoavttir jotkkii giela geavaheami.
- v. Álggahin ieš hálešteami sámegillii ja njálbmehygienista jotkkii giela geavaheami.
- vi. Álggahin ieš hálešteami sámegillii ja bátnedivššár jotkkii giela geavaheami.
- vii. Bivden ieš bátnehoaktára hállat sámegiela.
- viii. Bivden ieš njálbmehygienistta hállat sámegiela.
- ix. Bivden ieš bátnedivššára hállat sámegiela.

b. In

Manin? Sáhtat válljet máŋga molssaeavttu.

- i. Bátnehoavttir ii máhttán sámegiella.
- ii. Njálbmehygienista ii máhttán sámegiella.
- iii. Bátnedivššár ii máhttán sámegiella.
- iv. In háliidan gáibidit bátnehoaktára hállat sámegiela, go son álggahii hálešteami suomagillii.
- v. In háliidan gáibidit njálbmehygienistta hállat sámegiela, go son álggahii hálešteami suomagillii.
- vi. In háliidan gáibidit bátnedivššára hállat sámegiela, go son álggahii hálešteami suomagillii.
- vii. Vásihan ieš álkibun dikšut áššiid suomagillii, vaikke dikšunbargoveahka hálašiige sámegiela.
- viii. Eará sivva,
mii? _____

12. Njálmmi dearvvašvuodafuolahusa bálvalusat (suomagillii) leat mielastan oažžumis ássangiellidastan

- a. bures
- b. viehka bures
- c. govtolaččat
- d. funet
- e. eai ollenge

13. Sámegielat njálmmi dearvvašvuodafuolahusa bálvalusat leat mielastan oažžumis ássangiellidastan

- a. bures
- b. viehka bures
- c. govtolaččat
- d. funet
- e. eai ollenge

14. Maid čuovvovaš bálvalusaid leat ožžon sámegillii maŋimuš viđa jagi áigge? Sáhtát válljet máŋga molssaeavttu.
- Bátnehoaktára bálvalusat almmolaš sektoris.
 - Bátnehoaktára bálvalusat priváhta sektoris.
 - Njálbmehygienistta bálvalusat almmolaš sektoris.
 - Njálbmehygienistta bálvalusat priváhta sektoris.
 - Bátnedivššára bálvalusat almmolaš sektoris.
 - Bátnedivššára bálvalusat priváhta sektoris.
 - In maidige ovdalis máinnašuvvon bálvalusaid.
15. Livččetgo gárvvis geavahit dulkonbálvalusaid áššiid divššodettiin njálmmi dearvvašvuodáfuolahusas?
- Juo, jus dat lea áidna molssaeaktu oažžut bálvalusaid sámegillii.
 - In, divššun áššiid milloseappot suomagillii.
16. Livččetgo gárvvis geavahit njálmmi dearvvašvuodáfuolahusa bálvalusaid ránnjagieldda bealde, jus bálvalusa oaččošii sámegillii?
- Juo
 - In
17. Leatgo geavahan njálmmi dearvvašvuodáfuolahusa bálvalusaid Norgga dahje Ruota bealde?
- Juo
 - In
18. Livččetgo gárvvis geavahit njálmmi dearvvašvuodáfuolahusa bálvalusaid Norgga dahje Ruota bealde, jus bálvalusa oaččošii sámegillii?
- Juo
 - In
19. Váikkuhago sámegielagiid njálmmi dearvvašvuodáfuolahusa bálvalusaid oažžun dikšumii ohcaleapmái? Man láhkai?
20. Man láhkai bátnehoaktára/njálbmehygienistta/bátnedivššára geavahan giella váikkuha du dikšunvásáhussii
21. Maid vuorddát boahttevaš sode-ođastusas njálmmi dearvvašvuodáfuolahusa dáfus? Makkár sávaldagaid, fuolaid dahje jurdagiid dat boktá?

Giitu vástádusain!

Liite 3 Tutkimuslomake inarinsaameksi

Ko pääni poovčâst – finnee-uv palvâlem sâmi kielân?

Taan kojâdâlmist selvâttep sâmmilij feerimijd njäälmi tiervâsvuodâhuolâttâs palvâlusâin. Kojâdâllâm lii uási muu pânitalhâstiettuu uápui oppâčáituspargo Nuorttâ-Suomâ ollâopâttuvâst. Kojâdâlmân västidmân mana 5–10 minuttid. Kiedâvuššâp västâdâsâid luáttamušlâvt já raportistep puátusijd nuuvt, ete ovtâskâs västideijee ij lah tubdâmnâál. Takkâ äjistâd, tuu västâdâs lii tehálâš!

Heini Kaartokallio
puh. --- -----
-----@student.uef.fi

1. Ahe

- a. vuálu 18 ihheed
- b. 18-29 ihheed
- c. 30-44 ihheed
- d. 45-59 ihheed
- e. 60-75 ihheed
- f. yli 75 ihheed (paijeel?)

2. Suhâpeeli

- a. nissoon
- b. almai
- c. eres

3. Aassâmkielâ _____

4. Mii lii alemus škovliittâs, mon tun lah čodâldittám?

- a. Vuáđuškovlâ/kansaškovlâ
- b. luvâttâh tâi áámmátškovlâ
- c. ollâopâttâh, áámmátollâškovlâ tâi eres ollâškovlâ

5. Tääl lam

- a. olesäigipargoost
- b. uásiäigipargoost
- c. pargottem
- d. iälâttuvâst
- e. vanhimijluámust
- f. viärjukenigâsvuodâ- tâi siiviilpalvâlusâst
- g. uáppee
- h. eres, mii? _____

6. Mon kielâ tâi maid kielâid tun sáárunuh eenikielân? Uážuh valjiđ mangâ muulsâiävtu.
- a. pajekielâ
 - b. anarâškielâ
 - c. nuorttâlâškielâ
 - d. suomâ
 - e. eres, mii? _____
7. Mon kielâ mielâstâd kiävtáččih, ko kiävtáh njäälmi tiervâsvuotâhuolâttâs palvâlusâid?
- a. pajekielâ
 - b. anarâškielâ
 - c. nuorttâlâškielâ
 - d. suomâ
 - e. eres, mii? _____
8. Maht kiävtáh njäälmi tiervâsvuođâhuolâttâs palvâlusâid?
- a. lälám távjá tarkkumist.
 - b. lälám tuše talle, ko must lii poovčâs tâi eres väivi.
 - c. Jiem keevti kuássin.
9. Kuás lah majemustáá iällám päñituáhtár, njälmihygienist tâi päñitipšoo kulen?
- a. Vuálá ihe tassaaš
 - b. 1-2 ive tassaaš
 - c. 3-5 ive tassaaš
 - d. paijeel 5 ive tassaaš
 - e. Jiem lah kuássin iällám täin.
10. Kost eellih?
- a. päñituáhtár vuástávâldimist almos sektorist
 - b. päñituáhtár vuástávâldimist ovtâskâssektorist
 - c. njälmihygienist vuástávâldimist almos sektorist
 - d. njälmihygienist vuástávâldimist ovtâskâssektorist
 - e. päñitipšoo vuástávâldimist almos sektorist
 - f. päñitipšoo vuástávâldimist ovtâskâssektorist

11. Kävttih-uv vustaväldimist sämikielâ?

a. Kale

Uážuh valjid maŋgâ muulsâivtu.

- i. Pänituáhtár algâttij savâstállâm sämikielân.
- ii. Njälmihygienist algâttij savâstállâm sämikielân.
- iii. Pänitipšoo algâttij savâstállâm sämikielân.
- iv. Algâttim jieš savâstállâm sämikielân já pänituáhtár joođhij kielâ kevttim.
- v. Algâttim jieš savâstállâm sämikielân já njälmihygienist joođhij kielâ kevttim.
- vi. Algâttim jieš savâstállâm sämikielân já pänitipšoo joođhij kielâ kevttim.
- vii. Táttum jieš pänituáhtár sárnuđ sämikielâ.
- viii. Táttum jieš njälmihygienist sárnuđ sämikielâ.
- ix. Táttum jieš pänitipšoo sárnuđ sämikielâ.

b. Jiem.

Mondet? Uážuh valjid maŋgâ muulsâivtu.

- i. Pänituáhtár ij máttâm sämikielâ.
- ii. Njälmihygienist ij máttâm sämikielâ.
- iii. Pänitipšoo ij máttâm sämikielâ.
- iv. Jiem halidâm vaattâđ pänituáhtár sárnuđ sämikielâ, ko sun algâttij savâstállâm suomâkielân.
- v. Jiem halidâm vaattâđ njälmihygienist sárnuđ sämikielâ, ko sun algâttij savâstállâm suomâkielân.
- vi. Jiem halidâm vaattâđ pänitipšoo sárnuđ sämikielâ, ko sun algâttij savâstállâm suomâkielân.
- vii. Muu jieijân mielâst lii älkkeb ášástállâđ suomâkielân, veikkâ tipšompargoviehâ sárnuččij-uv sämikielâ.
- viii. Eres suijâ, mii?

12. Njääلمي tiervâsvuođâ palvâlusah (suomâkielân) láá muu mielâst pyereest finnimnáál muu päikkikielâst

- a. pyereest
- b. viehâ pyereest
- c. tuđâttetteht
- d. hyeneeht
- e. ij ollágin

13. Sämielâliih njääلمي tiervâsvuođâ palvâlusah láá muu mielâst pyereest finnimnáál muu päikkikielâst

- a. pyereest
- b. viehâ pyereest
- c. tuđâttetteht
- d. hyeneeht
- e. ij ollágin

14. Maid čuávuvijn palvâlusâin lah finnim sâmi kielân majemui viidâ ive ääigi? Uázuh valjiđ maŋgâ muulsâiävtu.
- Pänituáhtár palvâlusâid almos sektorist
 - Pänituáhtár palvâlusâid ovtâskâssektorist
 - Njälmihygienist palvâlusâid almos sektorist
 - Njälmihygienist palvâlusâid ovtâskâssektorist.
 - Pänitipšoo palvâlusâid almos sektorist.
 - Pänitipšoo palvâlusâid ovtâskâssektorist.
 - Ij mihheen ovdebijn.
15. Liččih-uv vaalmâš kevttiä tulkkimpalvâlusâid ko ášástâlah njäälmi tiervâsvuođâ huolâttâsâst?
- Kale, jis tot lii áinoo máhđulâšvuotâ finniđ palvâlem sâmi kielân.
 - Jiem, ášástâlâm mielâstubboht suomâkielân.
16. Liččih-uv vaalmâš kevttiđ njäälmi tiervâsvuođâhuolâttâs palvâlusâid ránjákielâ peln, jis finniččih palvâlem sâmi kielân?
- Kale
 - Jiem
17. Lah-uv kiävttám njäälmi tiervâsvuođâhuolâttâs palvâlusâid Taažâ tai Ruotâ peln?
- Kale
 - Jiem
18. Liččih-uv vaalmâš kevttiđ njäälmi tiervâsvuođâhuolâttâs palvâlusâid Taažâ tai Ruotâ peln, jis finniččih palvâlem sâmi kielân?
- Kale
 - Jiem
19. Vaaigut-uv sâmi kielâlii njäälmi tiervâsvuođâhuolâttâs palvâlusâi finnim toos, ete moonah tiipšon? Maht?
20. Maht päni tuáhtár/njälmihygienist/pänitipšoo kiävttám kielâ vaaigut tuu tiipšomfeeriimân?
21. Maid vuárdáh puáttee soti-udâsmitmist njäälmitiervâsvuođâhuolâttâs peeleeest? Magareh tuoivuu, huolah tai eres jurduuh tust láá?

Takkâ vástádâsâst!

Liite 4 Tutkimuslomake koltansaameksi

Gu paa'nid kueiss – vuážž-a kääzzkõõzzid säämas?

Täin kõõjjõõzzin se'lvtep sä'mmlai tobdlmid njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl kääzzkõõzzin. Kõõjjõs lij vue'ss pää'nntaakâstiõtti mättjummši määttçuä'jtemtuejj Nuõrti-Lää'ddjânnam universitee'ttest. Va'stteem po'dde mâânn n.5-10 minuutt. Vasttõõzz kiõtt'tõõlât na'ddjemnalla da pohtmõõžž raportâ'stted nu'tt, što o'dinakai va'stteei i'llak tobddâmnalla. Spä'sseb ääi'jstad, vasttõõzz liâ samai vääžnai!

Heini Kaartokallio
puh. --- -----
-----@student.uef.fi

1. Ää'kk

- a. vuâlla 18 ee'kked
- b. 18-29 ee'kked
- c. 30-44 ee'kked
- d. 45-59 ee'kked
- e. 60-75 ee'kked
- f. pâ'jjel 75 ee'kked

2. Soogbie'll

- a. neezan
- b. åaum
- c. jee'res

3. Jälstemkâ'dd _____

4. Mii lij õll'jummuš spraavdõttum škooultõs?

- a. vuâdđškooul/meersažškooul
- b. lookkjiškooul le'be ämmatškooul
- c. universitee'tt, ämmatõllškooul le'be jee'res õllškooul

5. Tãn podd leäm

- a. obbäiggsažtuejast
- b. vue'ssäiggsažtuejast
- c. tue'jtemes
- d. jeältõkooumaž
- e. puärrsiluõvâsvuõdâst
- f. prizoovneķ- le'be siviilprizoov'vuõdâst
- g. mätt'tõõtti
- h. jee'res, mii? _____

6. Mõõn ķiõl le'be mõi'd ķiõlid mainstik jje'nnķiõllân? Vuaitak vaalšed mængg vaajtõsmääin
- tâ'vvsää'm
 - aanarsää'm
 - nuõrttsää'm
 - lää'dd
 - jee'res, mii? _____
7. Mõõn ķiõl miõllsubun ââ'nšik ä'sšeeem poodd njää'lm tiõrvâsvuõđhuõlâst?
- tâ'vvsää'm
 - aanarsää'm
 - nuõrttsää'm
 - lää'dd
 - jee'res, mii? _____
8. Mõõn jîannai âânak njää'lm tiõrvâsvuõđhuõl kääzzkõõzzid?
- Jealam juõ'ķķ ee'jj ta'rķķummšest.
 - Jealam pâi te'l, gu mu'st lij pää'nkkõpp le'be jee'res väivv.
 - Jiõm âân ni kuä'ss.
9. Kuä'ss leäk jeállam mâaimõs vuâra pää'nndâhttar, njä'lmhygienist le'be pää'nnoi'ddjeei vuâsttavälldmõõžžâst?
- i'lla ni õhtt ee'ķķ mõõnnâm
 - 1-2 ee'jj mâiârri
 - 3-5 ee'jj mâiârri
 - pâ'jjel 5 ee'jj mâiârri
 - Jiõm leäkku jeállam ni mâin täin.
10. Kõõččmõõžžâst leäi
- pää'nndâhttar vuâsttavälldmõš õõlmâs sektorâst
 - pää'nndâhttar vuâsttavälldmõš privatsektorâst
 - njä'lmhygienist vuâsttavälldmõš õõlmâs sektorâst
 - njä'lmhygienist vuâsttavälldmõš privatsektorâst
 - pää'nnoi'ddjeei vuâsttavälldmõš õõlmâs sektorâst
 - pää'nnoi'ddjeei vuâsttavälldmõš privatsektorâst

11. Mainstiid-a vuâsttavälddmõõžž ä'rnn sää'mkiöl?

a. Kâ'l

Vuäitak vaalšed mäᅅgg vaajtõsmäain.

- i. Pää'nndâhttar aa'lji vuõššân sagstõõllmõõžž säämas.
- ii. Njä'Immhygienist aa'lji vuõššân sagstõõllmõõžž säämas.
- iii. Pää'nnhoi'ddjeei aa'lji vuõššân sagstõõllmõõžž säämas.
- iv. Altteem jiõčč sagstõõllmõõžž säämas da pää'nndâhttar jue'tki säämas mainstumuž.
- v. Altteem jiõčč sagstõõllmõõžž säämas da njä'Immhygienist jue'tki säämas mainstumuž.
- vi. Altteem jiõčč sagstõõllmõõžž säämas da pää'nnhoi'ddjeei jue'tki säämas mainstumuž.
- vii. Rau'kkem jiõčč pää'nndâhttar mainsted säämas.
- viii. Rau'kkem jiõčč njä'Immhygienist mainsted säämas.
- ix. Rau'kkem jiõčč pää'nnhoi'ddjeei mainsted säämas.

b. Jiõm

Mõõn diõtt? Vuäitak vaalšed mäᅅgg vaajtõsmäain.

- i. Pää'nndâhttar ij silttääm mainsted säämas.
- ii. Njä'Immhygienist ij silttääm mainsted säämas.
- iii. Pää'nnhoi'ddjeei ij silttääm mainsted säämas.
- iv. Jiõm haa'lääm tättad pää'nndâhttar mainsted säämas, gu son alttii sagstõõllmõõžž lääddas.
- v. Jiõm haa'lääm tättad suuhygienist mainsted säämas, gu son alttii sagstõõllmõõžž lääddas.
- vi. Jiõm haa'lääm tättad pää'nnhoi'ddjeei mainsted säämas, gu son alttii sagstõõllmõõžž lääddas.
- vii. Kiõččâm jiõčč hiälpmõsân häiddad ä'sšeem lääddas, hä't-i häiddpersonkâ'dd mainast säämas.
- viii. Mii-ne jee'res, mii?

12. Njää'Im tiõrvâsvuõđhuõl kääzzkõõzz (lääddas) liâ muu miõlâst vuäžžamnalla jälstemkää'ddest

- a. puârast
- b. miälggad puârast
- c. kõskkverddsânji
- d. hue'neld
- e. jiâ ni voo'ps

13. Sää'mkiõllsaž njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl kääzzkõõzz liâ muu miõlâst vuäžžam-
nalla jälstemkää'ddest
- puârast
 - miâlggad puârast
 - kõskkverddsânji
 - hue'neld
 - jiõm ni voo'ps
14. Mâi'd puõ'tti kääzzkõõzzin leä'ped vuäžžam sää'mkiõlin mââimõs viid ee'jj
poodd? Vuaitak vaalšed mängg vaajtõsmäain.
- Pää'nndâhttar kääzzkõõzzid õõlmâs sektorâst.
 - Pää'nndâhttar kääzzkõõzzid privatsektorâst.
 - Njä'lmhygienist kääzzkõõzzid õõlmâs sektorâst.
 - Njä'lmhygienist kääzzkõõzzid privatsektorâst.
 - Pää'nnoi'ddjeei kääzzkõõzzid õõlmâs sektorâst.
 - Pää'nnoi'ddjeei kääzzkõõzzid privatsektorâst.
 - Jiõm ni mâi'd oudbeä'lnn peäggum hâiddvuârin.
15. Le'ččik-a vaalmâš ââ'nned tu'lkkeemkääzzkõõzzid ä'sšeem poodd njää'lm
tiõrvâsvuõdhuõlâst?
- Kâ'l, jõs tõt lij o'dinakai vaajtõsmäinn vuäžžad kääzzkõõzz säämas.
 - Jiõm, ä'sšääm miõlsubun lääddas.
16. Le'ččik-a vaalmâš ââ'nned njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl kääzzkõõzzid rä'jjlažkää'dd
beä'lnn, jõs kääzzkõõzzid vuäžžči säämas?
- Kâ'l
 - Jiõm
17. Leäk-a âânnam njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl kääzzkõõzzid Taar le'be Ruõcc
beä'lnn?
- Kâ'l
 - Jiõm
18. Le'ččik-a vaalmâš ââ'nned njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl kääzzkõõzzid Taar le'be
Ruõcc beä'lnn, jõs jiõk vuäžžči kääzzkõõzzid säämas?
- Kâ'l
 - Jiõm
19. Vaaikat-a sää'mkiõllsai njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl kääzzkõõzzi vuäžžmõš hoiddu
mõõnnmõ'sše? Mä'htt?
20. Mä'htt pää'nndâhttar/njä'lmhygienist/pää'nnoi'ddjeei ââ'nnem kiõll vaaikat
hâiddtobdlmid?
21. Mâi'd vuârdak puõ'tti sote-oođummšest njää'lm tiõrvâsvuõdhuõl beä'lnn?
Mâkam tuõivvid, huõlid le'be jee'res jurddmõõžžid tõt câunn tu'st?

Spä'sseb vasttõõzzin!